

Kuye kutshi una ukudla kungasatholakali emasimini kukhanda imbenu okungukuthi ukusukela umuho usogul uyaye abize inyanga ukuba izokhanda Ibis ithakha zonke izimbenu. ipluzi, ibele uselwa ndumbe, makha, umkila kanye okuthalwayo yilila-uganisa nemithi yayo.

Eziye izinyanga zikhanda ngenithi emisi ethakwe ngenyama nangamaphakha ekuona ligobile umuntu phela lowo) kuye ikhala libe libe libeminyama. Khepha inyamazane emamandla yingane ebizelwe noma iphuphulile. Inyanga, mthakathi isiyimba ijicuya ukuba izokhanda ngayo noma ithungise ngayo. Eziye izitako kithathwa umaklumbane sana nokubhango kanyabhesi, newanto, resinene nanyanya isisigaywa nembeu ibhangawisa wayo yonke lemithi. Uziya mibizangama, nalowo athole isigaxana, sokufakwa egobongweni lake lembeu.

Ugalowonyaka wokukhanda unganethelisi umuntu fuma amuke nokudla kuyovuma yena kodwa ukuthengisa kulungile, hayi ukuphana ngokudla lina umuntu ephethe imbenu ade itshala sekulungile akakhe esaxhawula komunye fuma amuke umlambu yokudla okukade kwelashwa. Umla isiyophela imbenu otshalayo ushiya inkende akuye athole enye phezu kwayo iqashona. Kuthakathi egobongweni lide ligudlana nayo yonke imbenu. Kutholakala ukudla ngempela. Umla sekubhanyiswa nesigaxa somuthi kungalwa ngokukhathalwa amabele khona mlala kade kwelashwa. Kungako kuye kubonakale isikhweku sebele phakathi kwesife somkila okwenduleliwe ngaso. Linyambeni ebisegobongweni isikufa. Noma sekubhanyiswe ijudlala unaphel usajidla. Umla inyane izintshontshile kungaboni

umuntu, uoyiganzinga yayidla isizikulele, sekathi
ngokukhula kwazo ibiyasale ngane iphwe kungani
moyedwa kuzo kuksiywe izinyanga zelaphe kuhle
lezo ezifunde ukwelashwa kwembewi. Akutse
kusachanywa ensimini eyelashimayo noma usupiswe
kakulu ngaphandle ngoba ukufa kodwa una
uchama phakathi. Noma sekubhlanga abayumeke
ngoba uzothola ishwa lokufelwa.

17 Ukuvalwa kutinyoni emabekeni.

Iinyanga ezovale izinyoni ukuba zingangeni
emasimini amabek zivade, izike itatke izikhoba
izixube nonuthi wayo uyengcola nokhokhoshi
ikisibatshele abantu ukuthi nabanzindlu zabo
mabangani kuzo nezintombi zingani emasokeni
kuyayonke luyenzi eyelaphileyo. Lokukuzila
kuwama ukuthatha izinsuku ezijisikhombisa
kodwa kuya nokungama kubuyanga leyo
eyelaphileyo. Kutshi xa sekwelashwe ziyekwe
uye izinyoni zingakhuzwa noma ziya emasimini
Iinyanga eyelaphayo lena ithungisela onke
amasini - ihandle ibasa amaziko kuwonke
Ezinye izikhoba esizelaphile izilahla empophomani
mhlambe izweye mpila ipozimbela ngaphesheya
Gale igwede umuthi okuthiwa izinyoni izifake
phakathike izikhoba ezizutshwe nemithi yayo
Kuyathi esontweni lokugala zivinywe izinyoni
zithelake emasimini kube sengathi zibizwe
kodwa zithi zingawadla zimuke zingaphindi zi
kuzo. Uma abantu bangawungcinanga umyalo
winyanga zivadla zivashaye zivagobhule nayo
ethi ingakuzwa loke ifunge igonele ithi nawona
umuthi wami, nayo ezindlini zem nasezintombini
zem nasasokeni em. Inkonkolelo yenyanga
kubayigona lamabek uzensim emelashwaro

Umama sekukhona' ukudla osekuwuthini, amabele
 eselikhaka elithembisayo kunge kuphume zonke
 izintombi zomunzane zihambe zisiphuhl' ^z
 amakhosi amsihlawa. Ziphuma khusukun sekun
 zakusa zisiphula, zisiphule zihambe nawo
 amakhosha zize ziwachithe kwesinye isifunda
 somunzane zizokhishela umhlola
 ngakhona. Ualome nakulowo nuzi ezalula
 kuwo abafana bakhona baphumela esangweni
 lomuzi ngaphandle koglale bhansi
 bese kufika izintombi lezi zeqe
 phezu kwabo kugala eukulu
 izintombi kuzo kugcine jencane zibeze
 bonke zibaqede. Izintombi lezi zibeza
 nyalo abafana zingqum' bona
 kabile kabeki khusukun
 zibeza nyalo. Ziyahlalabela
 ziyabazq'hirisa abafana zinothisa
 ukudla ukuba kuphume
 isihlawa

Kukhishwa umhlola ekhaya.
 Izintombi zibeza nyalo ziphethe izikhwebu
 zombila nempe.

Bese zihlakazeka ziya emakubo
 kuyathi emini sezemibethe bese
 zikhlangana endaweni

Enganyiveyo ukuyokudla. Kubuswe
 ngokudla nangotshwala, kusinwe
 kugijwe.

Lokunye kuweli nipi uma sekufika
 izintombi zakulewo munzane lapho
 kuchithwe khona amakhaka amehlawa
 lezizoxakana izintombi ngokuthi Yini

316

nigochitha indlala nomkhublane nesinyama
ngakuthi na?"

19) Umkhublane. (Umbhoyzo).

Umkhambane ngokosazana yasezulwini eza yelile
entabeni. Kuyakuthi uma khakhe ubhambane baba kungu
umkhambane phakathi kwazo. Ukhambane utshwala kulesi
qadi. Gese khulisa amantombazane amakhulu nama
ucane, Abince amabedun, abant' ephethe aza
qobongwana utshwala. Aphe aphuhluzwe abulawe
ngoba iingqi lamantombazana alikuphuzi utshwala.
Gese kukhulilelwa imbini nobhamba nini yonke.
Gisito phela ngoba bekhulika kumbosazana kufunwa
isikusiso ukuba khaw'izulu nokuba kukhul' umkhambane
sekubanywa naye ngalo utambana iginkane sekufike
kudlwa kuphuzwa. Phela lamisile izulu lingasani
kuye kuphuzi unyazi ayohlala emfuleni aphe
angume. Akhe amakhasi omsege aziphunge
ngawo ade ezacwilela unyazi eyekhisa ngawo.
Enge ngalo imini yonke abeloku ekhuluma imbamba
eloyisa aze abuye utambana. Gese emema akanyeki.
Kuyakuthi laba abamanywe nguye bavuke ukukhala
kweningela baye entabeni ekhanywe unyazi
wombhoyzo. Uma bayonfika sekhona phambili. Gese behamba
behala amagquma behlalelela amagama eubhamba kephethe
amakhasi omsege, bengasingeleli muntu ababangana naye.
Emwa kwaloko kubala kwabo amagquma bakhitha izibuko
elitule abayontshinga kulo isisila namanyala lawo ekade kawa
hlakelisa. Sekhanyake bengasahlaleli bengasethuki sepebe
ke imunt' phela. Uma ingakuthi ngalobanga isig' ipika
ngobuny' isuthe akuseyizo eyabo sekungeyabanyo. Uma
hinde kubanywe lowo omeme umbhoyzo kuthine. Uma
ngalo ntombi yasekuthanathane em' engakuthi "Utoni"
yase Manukhuni sengathi unyazi wafa unyazi
N'kulunkulu wethu."

U. Nkukhulwane kwakuyinkosazana K13/145
 zuluwini eyathumyelana emilabeni ukuzafundisa
 abantu ukusila utshwala nokutshala nokuvama
 ukudla. Kwakuye kutshi uma kuwe
 umkhulwane bese umunzane ethumela
 ezindaweni ukuba zimene uNkukhulwane.
 Zintombi zontle zesifunda zifike ebusuku
 zifuna izisekelo ezizobetha ngazo xa zikhuba.
 Okufikeni kwazo zingena ngakwesokhotho esikhulu.
 zizungeze umuzi zize ziphume ngesobume
 esincane bese zima esangweni. Nalowo ufazi
 ozekyo nona okhulelwe aphume nezingane
 sezifake izintambo zemizi okhalweni zilalise.
 pausi esangweni bese zeqwa yizintombi
 iphele njalo iyakalabatha igqabule intambo
 ihamba nayo. Kuzizive njalo yont' mizi yesi
 godi ize iphele.

Bese zihamba ziya emfuleni zilalile. izintambo
 namatshe zikhumbi zikhuluma inhlanba zithi:
 Umagejane woze uboze. Xa sezilahlile bezizito
 sekubuywa emfuleni. Alisekubutsiwa lelogama
 sekufikwa ekhaya ngalobusuku bezintombi
 zika Nkukhulwane zilala kwabalukazi zikhup'
 isisila. Azigonyiswa ngalobusuku ngoba
 zingcolile. Sekoze kuphele izinsuku noma
 imingqiselo ukuba kuviviliswe utshwala.

Nalintombi isikhumbula isihlobo sayo
 iyophukula. Ifike ingene nye emzini ithule inga-
 khuluni. Babe beyayibuze ukuthi iphumaphi
 ingaphenduli baze bahlal' "Uzophukula yini?
 Iliw' imimake. Bese bebuzake ukuthi
 bekwenzani? Besekuba yikhona balandisayo
 ukuthi bekumenywe uNkukhulwane.
 Bese beyonika ke abangayinika kona

okunjengokudla noma yini nje abanayo. Isididlulela phambili iyophukela kwakanye. Ize izigede izihlobo zayo bese iphindeka ekhaya.

Isidlinz isikhathi induna sokuthi ngasezi-
phehle zonke izintombi ezaziyophukela.

Bese zigogwa zonke izintombi zikuzwa ukuthi seziphukule zonke na? Zivume ke. Bese zitshelwa ukuthi zicwilise, besezigaya mhla kukhampup.

Ebusuku izintombi bese ziphuma zihambe zimeneza zithi: "ziuleleni" zisho zikhupha izinkomo. Sezembethe amabeshu, ziphetha izihlangu nezimboko nakokonke okuwumhlwa nokuphata ngabancwabo. Abapna namhla bayajabula ngoba abaz' ukulusa. Bayodl' ukudla bayogonyiswa. Bese bethatha amawata lamawata odadewabo beompla ngawo ngoba bazintombi namhlanje jibona bezogqiza lapha zisizwa zigijya. Izinkomo seziyadla ethafeni zakuswa izintombi. Utshwala nokudla sekudlwa ngenonke umuntu womphakathi wezintombi khona endle. Izintombi sezigijya khona endle ziyabongana sezize zibuyisa izinkomo ngesikhathi enhlangane. Namhlanje izintombi zigodl' ithubi. Ubsi kuzophelw' isithubi noma ingekho ezekayo. Isithubi njalo zisidlel' amakubo, izinsuku zize zibe mbili. Uma izintombi ziqhuba izinkomo zakwesinye isifunda zazi yisa kwesinye isifunda ziphalala umkhuhlane ngakhona zize zithi zingabonwa izintombi zangapho, besezilwa, zibanga ukuzothekelwa umkhuhlane wakwesinye isifunda, kuze kucitike igazi. Iiko loku okwenza ukutsa kuthiwe lomkhuhla mawuphele.

Esini kaNomkhutsulwana yayilinywa abafazi endle ibiyelwe kodwa ingafulwa ingamunwa ukudla kwayo komela khona kuphele khona kuthiwe kudliwe Inkosazana uNomkhutsulwane kuthiwa ufika wenkomo namafu umile utshane ngaxanye ngaxanye umthi. Akazilwa lapha elhala khona.

20 Musela ngwayi ukuganiswa kontulwana

Gingame lengenzengeze itli wana wawe
kuthini akuligezele selitile ekhaleni?
lakho kushiso ngumntwana wenkosi
ngomume wamanisi amatatane wona
amahlane ayuba inkasi imbonambona
ebizwe ngokuthwa unjenge nomntwana
wona ngizyobela sekushikezele ungeyo
eyeqwe yilowo wasekudamathanezi okuthwa
kuye ngwayi. Loku helu ukufana
indlu yokugana. Kugana intombi zenkosi
ngaboku ukuthumela amaxusa khlesosikhulu
Imamama akulika njalo emi enkundleni
x: nayo inkabi leyo

Bese uk siphumake isikhulu siyakwwo
silandula ugokubonga amathosi akwa-
zulu. Siwathaphuze siwathaphuze sigeme
ngenzi lokuthala sit. Imbube ingidukela
Kangaka ngaba ngenzi? Ganele ngani
imbube ukuzocela ngwayi kimi na?
Sizingqubani una usingaze ngizigezele na?
Imbala wana usicane ngizwambiza
kwo usigaze usanelle izimpume lengonyama
na? Sizingathonywane ngingenani na?
Kawo! imbube kayinawhoni. Goulala no
kungenamthamo. Kanti imbube kayizikhetheli na?
Yakubambaphi iyikephi ingenzengeze?"

Imaxusa asephandula ugelokuthi? Kasazi
phela kina siyziya zenkosi ungasilandulela
wena! ho! Seningasale senilala uye lapha
esiblahleni, una bakomkhulu! Sebenzake
naye inkabi leyo. Sekulandwa inkomake
kuthwa kuthiwa "Masoke isijingi

316

sun, kumpe ningalala nesule nemilomo loka
kima lapha silala ngamanzi " Isibhatsiwa ke
wiphakwa sebedla.

Kuyasa kuasa lapha kumpendozankomo
baya bayawash amakhosi. Seswalekisa
ngokuthi. Usungasikwapha uye, wena
wasokuthini, ugoba indube isibekile
ungasibanlei' inyathi ugophondo. Sesiphuma
ke nayo sesikwathaza, sikhaphake loko
esikukhaphayo lokophela esiyolandula
ugako, nakuba kunkabi utuli. Asikwazi
nazo-ke amaxusa asefik elandula
ngazo kumntwana utomlini yinkosi.

Dukuduku, " akeyihambi ubuyele
kusobani uingikhalele sekuthi hawu!
phokhona uma ebenge nangezo ubesungaze
anibuyise nonfene na? sekusho inkosi ke
loko.

Isiphindela futhi amaxusa aseya nenge
Leyo-ke kuthing luswazi lokushay' amathole
adla endlelenza umntwana. Usefik' ephind'
banga amakhosi kon' enkundleni. Usebuye
wangenisa futhi ewahlabisa. Kulesisikhathi
ke, useyokhapha ugoba lwezinkomo roma
amashuni anabili. Intombi akayazi nanga
mesli yalo! Useyolandula ngazo.

Dukuduku inkosi ithi futhi: " ake isiphindela
kusibanibani ithi " hawu ithi uNdubezitha
nyayi banga ingezo yakhe phoke usal"
usulinganisela ekhaleni na. Loko kunkhwe
lis' ikhanda ngoba ubhekisa ekhabin' linge
kwakwehlita nalunye wezi "

Ekufikeni kwawo ekhela lamazwi
siphindela isikhuni sisahlalisa futhi

amanxusa ugoba athi uma efika
 kufike kubizwe ukuthi ufike
 uadlani? Wenkomo leyo abafidileya
 kubuziswe ukuthi ibicolile na
 ukuthi "isingakanani na? Uyawa -
 buyisebake uma ebekhishe amashumi
 (amashumi) amabili usekhipha
 mathathu kuphele amashumi
 unalilani - lezoke sezohamba
 waye ugobo usekhathu abakhe
 abantu babantshaleyo amacansi
 neziggiki neziggoko nesicephu.
 Uyafika phambili usebang' amakhosi
 esandweni, uma membongi unamba
 waye ufike imbongele. Ufika ugabo
 belu igama lokulandela. Esesikileke
 usephukeli isingqi waye ayesitke
 kel' amanxusa. Sekufika izinceke
 zinkosi zizobong' izinkomo. Lokikhona
 zophukela yinkosi
 Esedile, inkosi isimbiza uku-
 zokhuluma waye. Abakakhulumi
 kulanda belu isaphala ngayo
 ingaye unuthi. Ufika bant' utshi
 ubungathi usungiselele pho khona
 na kungasekho lutho eshungweni
 ubungasali sugaya lona na? Abuthi
 ngiyakwenzenyana? Uyabona kambe
 ukuthi ungangishaya ugempama ugiwe
 (Amashumi amahlam phila - unambana
 leyo) Ca! unatakabani, uyibho waye
 ukuthi - bamba uye ubal' usungisa
 amanxonyane amalilani. Rodwake
 asyolanda wa yini. Uyoyofika ugosuku
 oluthile

316

Utho ukuyokwendisa le lapho
 eshonyalo. Seiishendulake isikhulu
 sithi kaven! Siso, loku bula
 benyithi sengizolahlu amathamb'
 esilweni?" Ca phele bani ngiyakuzwela
 kamba nye uyocing' amathole
 asisihlami. Ngizofika ngosuku sluthile
 uthi usungehlulwa amathol' amathamu
 nye bani? Yilaphophela amathamb'
 ungawalahl' alahleke. Uthi unga-
 walahl' ukungqishaya ngempama
 bani?" Kaven! Ngonyama bokungathi
 umbi umbuze ingasale isingibek
 edolweni kufakusuku kwany ngasa
 angethembi lutho, Lublangalezwe;
 "Zhabo bani baka izwi ngizwe"
 Ngonyama" benyithi isilo asisithi
 inyamazane ngobuncane bayo
 Dhoke lapho Ngonyama ibingasesa
 bile ukudl' impuku ibingasal'
 isingibekedolweni, inkosi, kumpe
 ngingagabika ngithola amathole
 amabibi nakuba mathathu ngoba
 angethembi lutho, Siso sengishe
 Konanze, Lublangalezwe, Ukubamba
 ngina ngwenka emahlathini ngoba
 funa umbuze ingidlel' idlela.
 Qake bani sengizofika ngempama
 ethile. "Wo! angazike ngonyama"
 sekumnyelwene ngalo.

Handwa ngu Gumede
 Mombeni
 Eshowe.

25 UKU bethelwa ^{K13/145} kwezulu.

38(b)
=38(a)

Luyana yokubethel izulu isiyikile
 ukus' ukomk nenu zibabshwe zombili
 Ukusizuba izithe ezibale up - njezindawu
 nenyam' edikizayo 'kakulu' ukucopho
 bebeni 'bis' thata 'izinsila zabantu
 bonke'kaya isigob' imithi isiyisela nana
 wonke pumawiso awawipileyo kuzogizko
 ikusise idengezi. Itatle insizi
 noneneho walesilwape ihuge izinti
 ezona zigabonywa phuzi kwezindlu
 una izulu liduma 'bis' ithata' izin
 sila iyakuzimbela entabeni ukuzi

zutshi una kukhona muntu oetha izulu.
 ekhaya ledlule liye lapho kumbelwe
 khona izinsila. Ehis'ona iwimba ekhaya
 ke ngezikhonkwanane ezihugwe ngale
 usizi ekhaphakathi nodengezi. Ekhonkwa
 ne izigxumke zikake muni. Ehis'ona
 meka ezinye shakathi endlini kulayo
 naleyondlu. Kube isikhonkwanane amnyama
 nasensikeni esamasano, nezinti ezihlonywe
 emsamane shexulu ezoduma imhlatimane
 zihlonywe izimbilangothi zone zezindlu.
 Ehezinsuku ekhaphakathi ngazo kumisiwe
 ukuba kungayi muntu endlini yakhe
 nezintombi zingayi emasokeni, nezinsizwa
 zingayi ezintombini zazo kuzo kufe imnyama.
 Ezinti kuzo ezihlonywe ngaphakathi phezu
 ezindlini lobeyahlome zikhishwe, zihlonywe
 uxa zone zezindlu hase dede zizandisise
 ezindlini. Sonke kungelwa muntu ekhaya
 besamasini noma phili ne bonel' ukusokisi
 ifu elitanele ukutshu ukuduma, agijine
 umuntu ayozikhapha azihlome ngengekwenzi
 wa kwake.

Sinyangake inel ukugeda lomsebenzi ishay'
 inkomo ngalo lelolanga. Emuva kweminyaka
 emibili idiyokony' izinsela izikhonkwanane
 ngayo kuyobisi isigobon' yayo. Emnye
 inyanga ike ishiye nodengezi skuyakuthi
 una liduma lushiswe kuthungwe
 izulu ngale ukuzo k lidlule. Una
 liduma ikhona iyakhiya ngomthi
 okuthiwa "umakuphale" ilidulise
 Sinyanga eshathe izulu ayalali endlini
 uxa liduma liye liye ioku iphandle.

ilishungwela ilikhupha ukuba ledule.
 Kuthiwa kungavela ingozi una ihlesi
 endlini ngoba izulu lizongena lizigwa-
 yona.

27 UKUKHONZWA KWA-MADLOZI.

abantu bantse baniliswa ngamadlozi
 eziswini. Wa umlobokazi egava
 ekhaya kuhuthwa ihubo lawo
 khokho ukuzi amadlozi asondele
 ambeki. Futhi umakoti lo ufika
 nenkomo amadlozi okuthiwa 'isigodo'
 Kayikuzijela endlini yomunzane
 continued to 144.

engakangeniswa ngokuba unguulanda
 Kazana. Nasesibayeni kayikungena
 engakangeniswa ngoba phela indin
 leyo ibibaya lesi okwamadlozi
 Nalaph' esengenisive endlini lapho
 uyongena ngasohlangothini lukaniwa
 uendoda yakhe angegi ukuya
 ngakolukayise wendoda. Noma kukhona
 luto ayifunayo kuba kungakho muntu
 okufunika). Uma isohlangothini luka
 yibezala kayi kuluthatha uma
 kungekho muntu ungumnikezayo.
 Nenduku angejithenti kanti futhi
 uaso itsho. Dngesithenti nangenduku
 ngoba ngabe usecaphalize amadlozi
 uma euzel' nyalo.

Ukuyalo nasesibayeni noma ezosinda
 angengawe ukuyithatha ubulungwe
 nasekumdleni angebubuthe. Uma
 kungekho muntu ngempela woku
 mthathela angaze ayobuyana
 emzileni wezinkomo.

Okufikeni kwakhe ebesina
 ngayizolo nyagholisana angenkomo
 angafideli umama wayo. Luto
 nje azakungenza izakuphuma
 nezintombi aye esibayeni aike
 angume ishoba layo angembeta
 lutho ebincike nje kuphela
 alibeke embengeneni alise emnyango
 ngenhla, akumele endlini abale
 loku kugondisa ukuthi umlobokazi
 usehlanguiswa namadlozi akwakhel
 sekuzakuthi ukuba abakubo bahambe
 continued to 45.

316

basale benthela ngemongo ke
 abakowathe - okikhombisa ukuthi
 use ngumfazi wabo. Ngangomusoke
 myakubhambisa athakhe amanzi
 abhambise abantú esibayeni
 akhiphe izimpahla zokubhambisa
 zibungango omningi babantu
 bakubandamuzi abafanele ukubandamuzi
 ngokugcina kwakheleko abasebenzi
 besibembenisa benqoba ngamafutla
 Gikhombiso belu sokuthi naye
 useyinsila yamadlozi akhona
 ekhaya yikhonake esezongena
 endlini. Esengele sekubhatshe
 imluzi ekhaya emadlozi ukuba
 ambeke naye abengumantú athole
 iqanjala - ingane. Omusa
 kwesikhathi esithile njengokubona
 komunzane, bonkomo afike nayo.
 izogayehwa utshwala ibhatshe
 kampe nemluzi azakuyiphika
 kubhatshe empe futhi inkomo
 yesibila eyona azakuyidla
 kampe nabalobokazi abanye. Lena
 eyisigodo akanakuyidla aqeddelanise
 namadlozi phezu kokuba usebikiwe
 kuwo.

Kuthi ke una kubukhuni ukuthola
 isisu kubonakale ukuthi kukhona
 okwolekayo emadlozi. Munuzane
 avumile akhale kwabakwabo
 ngengane yabantú lena okuyiloko
 yikile ingesihambi athi. Hawa!
 mina bakwethu kusolekani loku
 continued on 16 46.

nganibekela? Pho - kungaze kube nje?
 Gawe Babankulu na, ungabi
 usajikhuluma leudaba na? uyobu
 yelaphi? Bon' abantabakho labo
 onabo lapho noname kwabafowethu
 nabafowenu wongenaphi lapha
 senichitha ixhisa lemu na? Soudlani
 bakwethu nivasane niyeke futshi
 ukuthuma izingane kubonisebenzi
 wenu ezobuye zilibale ukudlala
 Ebesibatsiza bonke etabonga
 ngezibongo zabo esibakhombisa inkomo
 ethi! Saku ukudla kwenu soudlani
 male, nihlalane ukhulume leudaba
 ukuthi kwenziwayani ngalixhisa
 lemu elichithakayo

Isihlatshwa ke inkomo leyo. Ngalolo
 saku of kuyosindwa wonk' unuzi
 kushanelwe futshi emagceni
 bavumile bonk' abalotsokazi
 banambe ngamwa kwezindlu
 behlonipha amadlozi abiziweyo
 Spalonyalote bobeyagule kukhalwe
 kubo amadlozi kungakabizwa
 nanyanga. Sugaze ibizwe ngokuba
 ukuya sekweza amadlozi. Nowesi-
 fazane ubizelwa inyanga ma una engatholi
 lutho yalo phezu kokuba sekuciliwe
 emadlozi. Kusukweke kuyiwe zangomeni
 kuyofumwa ukuthi banti yini; lokoke
 okushiwo yisangoma yikona sekugosetshu-
 nza ngako. Laph' izulu lomisile kuyiwa
 emakhosini amadlozi amakhulu phela.
 Izinyandezulu zezwe kuyocelwa imvela.
 Continued onto 47.

47. (1)

K13/145

Kusiwa izinkabi, zisiwa yinkosi yezwe
nezinduna zayo endaweni lapho
kungeatshwa khona amakhosi odwa
lapho kutliwa kusemakhosini.

Izinkabi lezi zifike zihlatshwe ziphekeliwe.
Khona zicollwe ziphele khona kulutshwe
amakhosi awo amakhosi. Abantu bakhe
banike umifula ugoba bathi behla
entabeni beela khona emakhosini
bese belandela yimvula kugcwele
umifula (bengakafing) bengakafinyeleli
emakhaya.

*

Ngokwenwelo yakwa Zulu u. Ukulenkulu wazwa ngokwenwelo
 ethi Umvelangangi owadabula a thantu
 obhangeni, zonke izinto ezikhona egweni zadabulwa
 ngquny; izulu, nonoloya, nokuduma, nemobala nesi
 chasho, nenala, nendala, nezilwane, nezij
 ngumbuzane, zonke ezikhona, nakokontse oku-
 lilumalip kuta datshulwa ngquny. Isizukulwana
 somdabun wokugala sazi Umvelangangi.
 ukuba ungumntu waso. Makhulu uyebabeka
 unolaka, unomusa, uyakhonawa ukuz
 achumise unusa wakhe asiphaphise olakeni
 lwakhe; uyenake isizukulwane sokugala IDLOZI
 Lesizukulwana sokugala, Okuthi ukuba sidlule
 saba amadlozi esizukulwana esilandelayo.
 kanyaloke zalandelayo isizukulwana nanda
 dlozi so, nyalonyalo. Umvelangangi lo uyenake
IDLOZI elikhulu elandelayo okuthi uma
 kukhonza amadlozi ekhokho isizukulwane
 ngeisizukulwana ngokwenyuka kubayo zigqubeka
 zisihlangela kinye sign.

31. Umphefumulo

Umphefumulo kawugqondakali kahle isimo
 sawo ngoba unjengela injingqi zokuzibonakalisa
 kubantu. Umphefumulo obetha ebhizizweni ugijime
 nemithambo yegazi, ngumphefumulo obonakala uphuma
 ngezimboko zamabhalo ngumphefumulo obetha ukukhanya
 kubekweni, ngumphefumulo okuywona lugoko lokuphila
 komuntu. Kusike sekungamuke wona unq. umuntu
 equlekile usuke se usophume waphelake unq. umuntu
 ksefile. Ngakoke umphefumulo lo unqunyisa okuthi uma unjengela
 wona isidumbu silele ubangokob embuye injingqi; eyajitona
 leminyona, ukhuluma nayo uphupha nangphupha
 unqavalisa ngemiswa ebungileyo noma kusho, unqubeka
 ukuba enge okudingileyo noma okubi, unqikeza kuku
 yabula noma ukudabuka.

Umphefumulo unqalinganiswa nalyo nxepe yokuntu
 kethu okunjisithungi somuntu okunqunyisa yena
 ukuntu obungqinyo obunqunyisa; ethi unqashka
 endlini yawa ubizwa ngokuthi unqimba wehlukane
 nakantu abangokabi nge ukunqunyisa ngokukhushulwa
 umoya womuntu obilayo ubizwa ngokuthi
 unqphumulo kodwa unqoya ojisithungi somuntu
 obilayo ubizwa ngokuthi IDLOZI, IThongo noma
 unquntu, sefile isidumbu siyambelwa ethweni
 kodwa isithungi sakhe siyasala. Isithungi sakhe
 esingquny sisele kulowo unq abehlala kuso.

andawani lapha ebehlala khona. Kuligithunzi zakanga sekho esweni yilapho inkolo yakantu yayingile khona kanti futshi nempilo yabo bonke uphike ya incike khona. Kungona nentlalo nemikhulko yabo yemvelo imelwe ukuba ibe engaxwayene besifiso zakangasekho; akufuneki ukuntu enge okungazabge kwenzwe ngabadala kungase kukhulwe umhlaba. Engqondweni yakantu kukhona inkolo yokuthi isikazi esisengimbeni womuntu zikuye zikowakale kuye noma ebhenduke wayinyoka. IDozi shela ekambela abomuzi wakhe. Akantu bakholwa ukuthi sithungi esingumoya zisuke zinguye ngoko umuntu obafayo umu zibakumbela emaphupheni ekusukeni ziza ziyabo loko kuso kalabo kantu akazaziyo zivumile ngezivumilo akazaziyo, ziyisimo somphi ngaga zonke ziyindlela; kaze kathi nokusho kugeni nguye impela ne u bobanikani wasentlo phe esethe "ghwa" noma ethusile zithi izalukazi "Furikoni hini ingani wa esekhokhoba egaga egamadolobha;" kesho uyokezi ngoba ingaswisa kazi, noma keyichuphulwa ngathi kathi "Nyekeni wayevete engapena wandla, Akantu bakholwa ukuthi ligithunzi esi umimoya ijana nakantu ziyabonwa zikuye zidlule zimgamalale ziya-nyenyeya umu zikhuluma ukudla ziyaku-ndatla azidlisi okwatsaphilayo esweni, ije ukoloke ksenza ukuba kamabathole kangaka ukukhonzeni. AMADOZI.

32 IMIMOYA YOKHOKHO UKUKHONZA AMADIOZI

Akantu bakwa zulu bakokholwa ukuthu
 umuntu kafi aphela isithungu sakhe esingumoya
 yiso esiphenduka inyoka ekufeni kwakhe
 (kubuyiswa up) inyoka le isilidlozi ukuse
 izobalondolozwa abakwabo) uma kuthethwa
 amadlozi bakiswa konke abantdeni nga-
 phandle kwentombazane eyagawayo esilidlozi
 lasenzini; nakadda nabancane asekafe
 bayidlozi. Ungako nje uma kuvela isifo ekhay-
 nomu ukuxakaba okubana noma umhlaba othile
 phakathi komu, uma isangoma sibule sakhomba
 ukuthi kuthukuthela abakhansi ngeplutha
 elithile zenzwe abalawonuzi idlozi lase liba
 fulathela bebeleka ishwa kwakhona sinyama
 kuwona kuye kusuke munininuzi ashweleze
 ngento ethile eyengembuzi noma inkomo eshwelelela
 umuzi wonke dijihlolo yawo. Amadlozi uwathetha
 njalo uzesibayeni wabethe isipluku sokukhonga
 kunyango abuthuthu mubi ngilile athi: - nako
 ukudla kwenu nina basekithini? ebakasha ngezibongo
 nezithakazelo zabo esithi: - Suyekezi lokuthukuthela okungaka
 phakathi kabo umuzi wenu ibalondolozwe uphile; phelakani wonke
 angabikho oyothi wazengekho kulokukudla endminika bona, nithi
 kahle ngimnika nand inkomo yenu noma imbuluzi yenu, ninko
 idlozi elisi elikulala abantabalo. Isithi wabeka abantabalo
 kaphelela phuzi kwakho asethembe wena na? Usuye phi
 noma ho yini ukuba uboze nise ngolaka. Suyekezi
 ukubi loku dlanini nako ukudla kwenu ukuthawule
 loku; naye nali ikisichama esakhetwa sekwathi abadala
 ha, anikwike sebezile kayakonga nand ikisichama
 kakulungi ukuba bantwe ikuye ilala ilatshwanga
 ngoba kathi igazi layo kutshi kusa kwazi isine
 ngegulayo uboya sekuvokomele, abadi kwathi igazi layo
 selimuncwe amadlozi asepluze kanye ukubembe
 sekungaze kubuye kuvela omunye kuswazi kuthukuthela
 kwawo. Izihlatshwake njalo sekwike konke ahebenoku
 thakathaka, nokwatakand sekuphehle sekencingisana
 ngwayisekungotolwe konke ukubi. Imfuyo yezimbuzi
 zezinkomo yikhona kuphila komuntu abakwa zulu
 ozizankomo zambuluzi akanuntu walutho imzakanya
 yegotho egekho sibalweni imikhosi yonke ikikhumbela
 byokuhlitha igazi nezihlobo nezihambeli zihlatshwaka
 kuye ngokukhulu kase rhliziyweni yomninimazi
 kuye nangamanda emfuyo yakhe noma sihlathiswa
 mibuzi noma inkomo kize sithwale nenyongo yembuzi
 nand sijfabe engalweni uma kunyenzakano namadlozi

* bouke!
 y ingahlathwanga
 isisimbi
 usawak

nyahlatshelewa, inyana leyo ibe unnikelo okukhulekwa
 ngawo noma kushwelezwe ngawo ukuba alondolozwe
 abusisoxe, ablahlamelise umufi awubekileyo namhla
 kufa unumungane noma uniniunzi kuhlatshewa
 eukulu inthambena yenkabi emhlambini isiduna
 sizongwe ngesikhumba bayo; akanye akantu kaubela
 khona esikayeni agondanise nomyango wendlu
 yangasubila indlunkulu - ithuna liba sentukeni
 yebikaya ligondane nomyango wendlu yabhe, kumela
 kubla okubekayo kuzo kuyofika osukwini lwe HLAMBO
 Cudlalifa yomufi idane ithi lapha kuthatha ukusa
 besalele konke ukusikade yema phaw kwethuna
 lika yise nonkhonto wona okanye ukuzo uyise
 angafeleki ngesithunzi fke umphuphe elala kume
 yenzela ukumgonela yomufi ukuzo awadela
 ayi akubukhuni uyengakanye. Umbelewa esikayeni
 uye ukuzo izinkomo izishiyayo zine. Egakhe zekhe
 thelo izinkulu ezinhle ezindala ezingasakobelelwa
 ezinye sezabuleka nokugijana, zingathengiswa
 noma zihlatshe ngokul sejitende umufi,
 esokubonga awadlazi noma zikulawe nhla kufa
 unumungane zimandalele ethumeni zibe idile
 ezihlolo ezimkhulu -- zimkhalela phela. Uma
 kungumngcwabo wentosi nekulu leinkabi
 liyahlatshewa. Izinkabi ezinkulu nakho konke
 akukuthanda kuyamphelakhelela ukuzo athokoz
 khona le lapho eya khona, angathukutheleli
 akasele eyifuna imbhala yabhe abeyithanda
 aze abenze kabi.

35 Ukugcagcisa kweziny'izifunda zakwa zulu.

Kuyekuthi la mikhwenyana esikhweni ngwi lokuthi
 usizo changuzela hese kuthiwa entombazaneni kaji
 zikhungisele izimpahla zaye zokuchanguza ufengotsulalali
 khangaxo namacansi eyokwaba ngawo, iqoqe nemicimelo
 ezikhweni euyenge zithabe, amacansi, amawovo, izimbiyi
 noma yini labanjamelise ngako abazali bayo hese
 beyikhabel' izimbiyi bayiphe ukudla okubhe ingabe
 isasikaza misikhenzi enjina ngoba phela isiya khulu
 shaliswa, uma intombi yayi ngange yemule iselitsitshi
 ikhona usizo kwa muiswa kubizwe abahoneli (amasoka
 nezinsizwa zakubo nezintombi zakubo umthimba phela)
 abahoneli labo babizwa kanye: Intombi iye ithume
 izintombi ukuba zilandela mikhonto kubo ka loka kafike
 kanye kanye isipula esisiya ngawo. Uma yemule
 ithi ingaqeda ukusida hese kusuka bona abahoneli
 nabo heshu. Uma sebaqen' ndlini ingama abazoyi
 khishelwa kusonyama noma intombi igakacelwa hese
 ngamasoka nje baya landwa kanye bakhishelwe
 ng' kusonyama ukubiza yotsulala. Lapho ezing
 izideli sezizobona ukuthi kanti sikhambel' ukuba
 izogona nam' abadl' kusonyama noma sekusondel'
 lisuku lokuchanguza sekuminywa abafund' amagama
 okuchanguza sekuminywa neqambi ezoqamba
 amagama obaya labaya basenzini, umbidi phela
 usizokhipha zonk' izi agaziyo ukuthi bayazenza
 wakwayo mabahaya ngako ukwetsa kwako loko.
 nababulalayo mabazamba ngako ukubulala kwako
 akukho cala ngoba kuyaqidwa nabase khethweni hense
 ngalo babiza ngamli' ibahaye abantumba. Sekotuke
 noma sebefundile mikhongi esenikwe izwi lokuthi
 akayembela hese kublatshu' inkomo yokuncama nezimbiyi
 acinyeliswe ngawo ngabanezabo ziyo hlatswa mhla wocun
 isokuncama. Sinyogo yenkomo umakoti uyijaka esandleni
 ezezimbuzi zibe umqhele ekhanda. Nabafundi sehlutshelwe
 nduku lokuhlenganisa, sebezofike kofunde kagcine hese
 hese' inyama ukhwalala ngoba ngakusasa sekofika mikhongi
 esezokhiph' ndwendwe; icansi lelo uyofika aledlalelwe
 usizo hamba nalo sekungelakhe usezokwephulelwe' inyama
 yeifuka. Uzothi angaqeda izintombi hesezithi ngokhwal
 lungqin namacansi noma bona bokisi phela lelo. Ohlakini phileyo
 zothi zimethuka abeselaphaya ngaphandle eshamba ngoba hese
 zomshaya azalithwale nyise noma umnywabo useyodanilisa
 indodakazi noma udadenzabo endlini kwako. Umakoti lo
 akasakoswa shandile sekukhethike abantu abathembekile
 kodwa ukuba bamalalise endlini uselazi ngensika uheke
 emsamo, wambethe ingubo nyakhalala sendle kungena onina

abazomanga nokumlaya ngamagwi okuthi "Muntu uyazi-
 khonzela akalaywa umuntu wazise onyoko zala, uyise
 usengwa ethi bemulisan' intombazane, isiduciswa isidwaba
 samp' sokuchanguza, ngoba phela zibili esokuchanguza
 nissasekhaya wazishukelwe uyise; isegofaka namakhoba
 eubla nengalo ngakwesokholo alifake esikhakaleni
 ngakwe sokumene, afake amashoba futhi eubla nezitho
 akhesefaka imwakazi ekusweni nemnyakanya ekhanda
 (izimpaphe zama sakakuli ezithandelewe othubi zingangontshanelo)
 akhesekamb' isingjudi ngesandla uyise akhelab' inkho elikhulu
 lakho akhesenthattha ngengalo uyaphu' emnyango usefice
 izinsizwa sezini nezindanga zizi phakanisele phuzukubana
 khanda sezilamkela inkho lelo lika uyise sekugondwe
 esikayeni, intombi nonina bayakhala yona ikhenela
 kakulu, uyise usenyeka nayo naye aye afike eubla
 nesibaya esepka eua nayo eyiphethe ngengalo esepik' ethetha
 amadab' akho ethi "nangoko umuntuwana wemu kambani
 naye usezokabalake nyalo abathize abayizalayo uyise
 uoyisekukulu abangasekho athi uyisho kume nyalo
 sokambani athe wathi naye sokambani yengokuthi
 uye uyisho kume ngwazi kaqoqi ngagelwa zinyoni
 hakumb' uyoka zakwelenzithi zingenanzayo
 akhesetuyelake othubi eyiphethe ikisifiki' phlats' inkondo
 yanoke esochanguza ngayo isayambela nyalo umthimba
 sekegipabawendho usebithatha ngengalo isephuma
 nayo ngesango uyise useyuy' ekuya nayo esephuma
 okwesihlali ngoba phela iphela' imkhondo ukugwalia
 umthetho ukuba kungathikho ishwa. Isizathu ukuba
 iphume iphela usezothi uyise "kambani nintanami ungakhe
 usa beka ngenwa." Muna bayizalayo useyanga eyivalelia
 khona lapho ngoba kaikukhamb' akuya lapho khangulela
 khona. Ingabeka ngenwa iyob' hoku ikhuluhlul' ekhaga
 ikuya. Umthetho, icingqa ukuba ingabek' emuva
 iziyishone lapho sekusandelewe emzini sekuzosuke'
 isanewako bayothath' umgogo esangweni lesibaya
 sakomayeni. Izinsizwa zakomayeni nazo sezihlezi ziba
 ukukhile ukuthi ziyobashaya ukuba ikidibhangabazene
 amakhanda akelomva zize kodwa ziqini zimthethe
 ezase mthimbeni zize zihlangabezane nomthimba sek-
 kutshwa inkho lokuthi uzulu siya kuzibanda asiye
 kwa Bedangandale iyeza ingabe yamakhosi ho! ho! Inkho
 lamatshitshi lelo bekufika kema ekaleni sekephuma
 abokomayeni bekakhombis' indlu yomthimba wezintombi
 nemye yomthimba wezinsizwa uma sezingena izintombi
 sezizohlakelela elithi "waze waganwa sok' sishokolo
 seke lethelwa utshwala kulethwa umkhongo kuphela
 omunye oja bangamshaya bamncanate kethi

seihlangene nini nawe noma bebona ova komweni aku
 kungelwana nako akayi ezindeni abangangeniswe
 kuso, sehelalake. Kuthi sekuthatheni kokusa
 hese kunuka unina oyena phelezela udwendwe
 othwel' isigubu somntwana akesejikhonga intombi
 ezochanguza esethi "Kusile noma eseyihasha ngeji
 ihongo zayo loku yiloku hepke, kudihlwa ngabo
 kuya gangwana bathi abomthumba nunga dlayi
 ngaye somthatha abase khethweni kazothi
 wusukuza nophondo lomlomo kithi ekhaya
 kuzandakuzwa zonk' izici ezaziwayo ukuthi
 akasekuthini kenza isici esebukuthi noku
 ngenzekanga ne umgangelwa azutshwe namodade
 wako kuthini kakhukhuka kuthine uosibani
 hani ngaw' ekhaya kwenziwa ukudlala hase
 bathekuthele kuko loko akanye kodwa akubicala
 ngoba kuya gqumushelwa phela. Ukuba agedel
 lukhondel' unina sekusophum' umthimba
 nomakoti hase Esihlahleni - emfuleni noma lina
 akukhala ekhaya abanewako sekukhala imluzi
 yako ukuthiwa. Isivukela ukubulawa kwayo
 ishaywa uje nangesagila isihlobo sezi zovulethela
 izitsha zokudla umthimba naphakomweni bazo
 letho isitsha sotshwala sekuphekela kudlwa
 khona emfuleni esihlahleni. Sekupik' uyise
 womntwana unini khona esihlahleni loku phela
 uhelele ekhaya kwakhe akangeni mpha lumbanayo
 udwendwe. Sekuzo izimiswa zekhetho ukusokhuthwe
 kumpuhl' udwendwe ziga zehlabelela zigihlele
 zihambe zikhonya zigqibhuka zitshokula zighenya
 zikuye zishindal' euba ekhaya. Sekuzosaka
 ezase nethimbeni ziyosho ukuthi umntwana
 usifikile. zipike zingene emabalen' ziye ziphe
 nake euba nomun' ekaleni ngehel' nazo zi
 gqashula hese zingena emabalen' esibayeni zigya
 hese ziphinde' euba esihlahleni zihamba zili
 viyo. Sekuzo shiswa isigcawu laphi' umakoti
 ekheleni khona, funa kamthakathe ngezinsila
 zakhe. Ukusu kumpuhlake umthimba ngehubo
 unina sekhle bahamba phambili bakika ngehel
 kazungez' ibala hesho kethi "Iyza intombi ya-
 kwethu emhoxhe uzogesa amehlo mfo kagana
 ayeza amathole ethu ezintombi" hese lufik'
 uDwendwe lufike lufikhethe' isigcawu olutho
 ukuchanguzela kuso ngoba una lukhethel' ukhetho
 libude seliye lafalakahl' ngenhlabathi
 yodonga oluhlala ludika noma belwaye ngenhlabathi

soufula bayhe bayathe bayama bashone phansi
 baduwe. Kungafakwa esigcawini sekuzogala
 izinsizwa zouthimba zichay inkondlo. Umcoke
 uswani igamu lokugala yengokuthi: "Nansi
 ukondlo siyathatha kwa legu," ukuba
 izinsizwa zouthimba zigcine umcoke uswani
 kanye nesigekle sawo sekuzophuma izintombi
 ngenkondlo yazo zize ngamabele kugala eya
 intombi ihole iqhamuka ngakwesokunene nezi
 nsizwa nenye izihole iqhamuka ngakwesokholo
 nezinsizwa amabele amatshali azobekana phambi
 kohlalwe zinsizwa phakathi kwesigcawini eya
 ilihola ihole ilise phambili kya iqhamuka
 kolony' uhlangothi isigcawini akayo
 (lena ihisi bakola) sengathi bakhele uyova
 kothi una kya isigcawini akayo lena ihisi
 bakola ibasa phambili yazo abekane amabele
 zigimbile yalo izintombi lozi amagqibiza
 abince utshodo nomtsha nesigcawini esincane
 Amatshishi abince umntsha ye ongafakwe
 utshodo ngaphansi nesigcawini yena. Izibuki
 seziphelile esigcawini nekhethe selize ngebele
 lihambe libhabelela laze lafika esigcawini
 nekhethe selize ngebele lihambe libhabelela
 laze lafika esigcawini liza nomnyeni.
 zothi zingq' gedda izintombi amabele bese
 zikhela zinsizwa zibuyela ngemuva izihle
 ezimhili sezizothi zingq' gedda inkondlo bese
 kuphuma umakoti lapho' ephile khona esi
 dingilizini esingemuva kwesizinsizwa seku
 zothiwake "ulani kusinde" sekuzophuma
 uyise ka makoti kugala ophongela sekuthu
 sekuthulwa nyo: - usethi.
 "Uethi kaba iyakuleka lentombi

eyqhawe" usegala ngoyisenkhulu zala
 lentombi nengokuthi ye. "Lentombi eka
 gellana kamsik' amahawu ongenahawu
 unyogwazel' entanyeni eka. Tetemana buyengase
 wase Eudwini orti zingamuka ziphuzulizibe
 nengamagudokubema; unshlatshu' ebuhleni
 suphuzo itombi afik' atshel' umina Umanyandeni
 atshi. Wese matanani uhlatshele laphe
 kuniatshwa khov' amany' amadida".
 iqhawe lelo lika Johaka elalibe liyaphum
 umpi lifike lihlabane laziwa abant'
 abaningi, unzilikazi ka Magwabi ka
 Khamphle lowo; Duphelo shab' ibutho
 lakhe kwa zulu. Usebatsongke bouke
 ebalandelisa uyeng' kughawe babo
 ubonga nyalo ayadodana abezwe esifika
 kunyise ikhisiqini isithukuthel' use
 zode ethi "Kahleni bakama angika-
 wagedi awaqhawe" ukuba agede
 ukubonga usezoga ya pheselihlakak'
 Umakoti igama ukondlo yakhe
 ekunyona ezophuma ngayo. Loku uyise
 useshilo ukuthi "ndondolo lomntanani
 inkomo swaba ishoka layo ijungosi
 elintusi," esephumake umakoti esina
 uphahlwe zinkehli ezibince izidwaba
 namaglikiza ngemwa, kubandela abane
 wabo abamunule ugezinqwe nangeziyoko
 zezinsimba hesho inkondlo yakhe bethi
 Egethu bazidl' izwe bouke ye! he? zulu!!!
 lithi angingane engwankomo komumela
 aze aze arike ebhla nesiqawu
 abesekuya ebhla nayo esepulathel'. Khethe
 laphe selibuka kahle idanda lakhe

nokuhlala komqulu wesidwaba sebezoshoke
 abekhetho bathi awulikhoni idanda layo
 nomkhaba newsonyama zayo nezitho zayo
 Aw! ngamne umpoka hani. Usezosiya ay
 angene ohleni lantshumba kubandawako
 usezosi khomba phansi asikhombe phesulu
 isingqindi sakhe alikhophe akhe le ihan
 lakhe zibahasek izibuki nekhetho zithi
 Ha! ha!! ha!!! ipothi angangena ohleni
 ushela umoya ephuma ekhethweni
 usegija azayaye ashingile kuye umakoti
 wakhe, umakoti ke lapho naye use
 mkhomba ngaso isingqindi lesi sakhe
 sengathi nyangwaza ukuzo kugwaliseke
 ukuthi wasina impela wiza wamkhomba
 ngesingqindi. Ngaba phela idikazi ka
 lichangwe alimkhombi umyeni walo
 unke selingana sekuzosuka ikhetho
 buyumula. Ntunya izibuki zisina
 lapha esigcawini kuthiwa ziya shanela
 sekughamuka ikhetho selivumula ngama
 shoka nangamadlokolo lize ngebele
 amaban bwa bekise ngalapho kukhona
 umthimba kothi lapha beyibele eliphambi
 komthimba hese hese isaga bethi
 Luyayikhushul'ingwenya khuphu!!! wa
 miza hese berela lapha amaban
 emadolweni zithi nanti ikhetho nant
 ikhetho zipike zime phambi kuka makoti
 zibause futhi izisu zithi Beka wophaka
 kakubi siyadla thina, una futhi unolaka
 asinandaba nawe! nomyeni usekhuphuka kuni
 ezosho akuthandayo euyala umakoti ethi una
 isogana kuni ye uyisogisa euye nani ngiyisizisa
 sotholana phesulu

316

sekulandala odadewabo myeni nako kafike
 kasho akakuthandayo kamkethe kable
 nako izintchodo namahwatha noma
 iqwanqwe / (umtshoke) sekuya nomina
 nako hegomtshela okwabo akasuna
 akugqine halandelane ngokuchanguza
 kwabo bundala phambili kuzi kugqine
 ochanguze muva. Gabine izidwaba
 ezinile zezinkabi ezibizwa ngokuthi
Lugise kuziqhoke ngomutana namaka
 Pketho nait selisa ngamabele liyasina
 umyeni uphakathi amahawu aphelele
 lapho amehethile sekusina keniuka
 kathi nisa kesika phambi kuka wakoti
 sehera isigekhe (igama lokukhomba) isigane
 sei sishay inkumbi. Muva ikhetu Eli
 khonduka khona kukhon' umfazi unqisayo
 unonde udia luki kes beyo thata' ihubo
 lapho bekusika khona sekuthwake Thulan
 unsonde sekemi kuso isigawu sekuphuma
 uyise womyeni use kongela ethi ziya
 khuleka Uqwikome ezika Nanaka ngiyasola
 u Nonsolelo kayadla kayasola yini ngedwa
 engingaka sei unomahlanya onyengoka
 zwide Umuntsh' onude wabul' emazolweni
 iqpane lelo lika Dingane ebalibuthu u
 Shaka, nikosi keli beyo yakwa Ntuli
 okokuthi u Unweni oral' umkuzo oral' u
 Uakhoyisa akasapheke isifunda namanye
 esise Dandani' ukuba uyise aqede ukubagela
 izinsizwa sezishay' inkondlo nesigekhe usunt
 umtshinda usuya ekhaya uthata' izinsizwa
 zawo usufik' uigen' andlini okungeniswe kump
 izibuki lapho seziphaw' utshwala sezichithek'

seziyojidlela iminyanga ezintombini zazo nasejhlolweni
 nakubanguni sekungeniswa utshwala komthimba
 wezintombi nonwezinsinya noyise ka Makoti sekulaba
 kuyasa kusasa sekubakuba inkomo yangqheliso
 izintombi zivuke zakhabelela elitai sijayi. Thanda
 souk' inyana." Inkomo le isikhethelwa umuntu
 oobukhulu ngakuyigqaz' umshuko usezigqaza
 le izintombi sezi shay' ihlamba zithi ayivuke
 inkomo kadade. Isithi' uma imya ukulanga
 ingawo sezikuthatha z'iswa ku Makoti eudini
 sekumyathela ngonyawo enazingwani akhe
 useloku egulula umuntu wosonga kwinkomo
 yakubo wenzel' ukuba inkomo ingawo kuma
 hejiphinda hejigqaza umkhonto oqigqazayo
 sezi wuthatha' izintombi noma futhi igqazwa
 iphinde ingawo natowo seziyawuthatha
 njengoba nambla sekubakuba usheleni uma
 ingawo uma isivise sekukizwa uMakoti
 ukuba aqoyatha useza ucu lokubhala
 okumkhohlile sluce usefika elubeka elwelula
 enkomeni shlangotini usephindela eudini
 abakhongi abahlingayo kathi behlamba
 izintombi hejibathelisa awabeshu zivaletsa
 phakathi nezinge zize nesitheke izintombi
 zize cela amankhontsho okuthiwa amangekeza
 zikhabelela zithi wo lethu amangekeza wo
 lethu. Munkuze uganya kumisa ka Makoti
 ekhaya ukhinzwa imyanga ngize yavela
 imanzi (itwani) futhi ingababotshozwa (ilizo
 uma kuvela) itwani licingwa omisa ukuze
 kungabikho umuntu owaya loko, fuma anga
 mithi samlobokazi kukeyabulwe kuthiwe
 bathatha umswane wenkomo yakhe yokuqo
 lisu. Kuthathwa ngomisa kaka Makoti
 abansilont

316 babungane kahle unswami umbelwe isisele
 esibayeni bathathe konke okungaphakathi
 okunokulongo kuyo qeqwa efuleni mananji
 amaningq' lapho kungasani kuthiwa
 umthakathi. Impungo le akayeni sekesheshe
 bayithatha bayoyi londoloza ngoba
 basothela ngayo umakoti kusihlwa xa
 beke kaphanywa umthakathi wayithatha
 ngabe upila umakoti akaseyi kuthala
 uzalo. Sekuzongiswa endlinike kukhukunywe
 (indlu) ngakamandzi kusho upile ka makoti
 kungifakele ekhupheni kuthi konke siku
 kikelane ipesiso nesifo asaziyo enganeni
 yakhe nyo engenasifo usezphi wo thua
 sobe sikhutshwe nye nye umuntwana wenu
 wakulubhanya akukho umuntu obha
 khulumyiswe laph' ekhaya. Sekungeniswa
 umkuzi endlini kanyise ka makoti kuthiwa
 Nantw' utshuli. Sekungeniswa eyomunwaka
 kamakoti onkulu sekungeniswa ekaminahume
 sezizukutshwa zipo hlatshelewa kwamkhongqi
 lapho kugaywe khona imlinga ende yomkhongqi
 ziyi shumo iinsizwa zomthamba sezithata
 umikhont' ekomweni yomkhongqi nekeli loyise
 sekubanjwake noWakoti usekaphikezele eka
 beka ngaphandle eduze ne uskhata esepimundisa
 emuva. Sekupika bedlake izimbuyi notshwana
 kwa Mkhondi sekemshiyela izimhloko namathumba
 nokubende sekemuka umakoti usezozala
 nezintombi zithile ezizomthuzela besezidla
 isifuka kusihlwa zizezidle noweke sezi
 godukake.

36 Givumulo zakwa. Zulu.

Izinsizwa zigoph' izinsimba ngamanye abekele
 isithupha ngamanye abekele isithupha
 futshi ebeshwini ekuhle, lekompano. Isinene
 kunqunywa izinyane leweni elinyama hese
 sisontwa isinene, noma beliselincane lezinye
 insonto noma kusontwe senkompano esikompano
 abese laka ukusenzi engakweni noma isikweni
 ngamanye nelnizi esikweni ngamanye abeseleke
 unyalele wenzwe esikweni noma esomthini
 abeseleke' inwisa elikazwe ngokumono nongaca
 kunyama wenzwe owagcotshwa ngelahle lizutshwe
 namafutha esephatha ikawana elincane eligatselwe
 kahle okuthiwa isaphole ekhululwana kuthiwa
Umdlela ekhululu kumalelo kuthiwa Umbumbungu
 ekhululu kakhulu Sahlangu Mbezogqiza ngezizigiza
 zokuhlala isaph' amagakaleni abesegaxa imfacane
 ibande lokuhlala esephe isicepshu wincane sasekane
 ekhwapleni esibeki ukudli noma emtha imvula
 endleleni akhummile izinsimula azisonge ngaso ku
 kanye nasinene sokusontwa. Nyoba loku kuya
 qhazheka noma kunetshile kanti noma libalele up
 isicepshu kesi libhoke. Izinyawo lezi sezi chotshwe zimlopi
 zimlopi izinyawo zokhe zigudlwa nentshe izinyawo
 sezi ngenzi sandla uyakhluphuka emfuleni
 usenyathela ekhethi amatsho namakala abasafuni
 ukusithiwa uthuli. Ekhanda uthatha udonga
 noma uakane agege ngalo abese shaya izinwele
 ngezinti ezimbili izinwele hese siba amagakatha
 amagqibane sengathi kubhezi izimpukane, okuthi
 wake Umbumbungu noma ekwenzwe ngensipho kuya
 nseka noma ekhanda ashaye impithi ekhanda, yanke
 isokholwa ngesandla abeyiloku eyibhikibha
 sengathi uyazisonta izinwele. Fupithike lezi. Usethatha

amafutha anabile nona aye ubuyi nona aye
 phehlwa nona anguancila. Ibezowaphonsa
 kancane nase ngumbeni lokushela kade egeya
 Uma exoka kakhulu kuthiwa ngobisi okwe
 dikazi lona lisuka ngama ukuba kuthiwe siwazi
 kanti suntuho, nona esefika ekhweni lakhe
 kuthiwe ngobukeka nona yokweshela nazo igi
 utombi ziyokhalele leyo usizwa kothiwe inoni.
 Uma eselikhelid ke ngapha ibeshu leugwe
 nesimane seginsinla sigqobuswe amaqokela nona
 asontu ixhume kumpu sunyama luga isithoko
 okuthiwa ingqibo izinjoko ezithungelwe zemina
 ndedla zaqeda loku igolo ukunde kazo zize
 zishaye ezithungeni zamathanga. Eziye ikhela
 lisonta ngokuthe inkonyane leye izinjoko
 ezithungelwe ngeye igqibo leyoke zikwa
 ngokuthe u Sayi umutsha fowo nona isinene
 kuke samazinyane ezimva amanyama senziwe
 sigwale amathanga kandesaki ukumbeka
 akhukhukazi kase izinjoko ezisemaceleni kuke
 ezensimango (okufana nenkan) entanyeni loku
 phakathi kwawo ade ekhukhukaniwa amaganyane
 okubialu kuthi esikhakaleni aqonde ngale lase
 kwanke sibana nezimbathi ekhukhukaniwe
 ngelosi kubale kuke izindala ezimale kugize ngalo
 esikhakaleni; una kunge kakhakana ligaxa
Umunyapase izinyanyane zemuthe kunyanyane
 ezichawe ezidukwini zabolobolwa zafakwa entanyeni
 zike umgexo amigaxa zilonbe weke esifutkeni
 nasemhlane unyushaye egebeni okhalweni
 okungukuthi iziqo zikhe leyo zokhukhukana
 ansuni. Iwaka nona ongqangqo abantsane
 akawugaxi entanyeni usefaka izimpande
 zonyona nona ezethole zithungelwe oqothwan

316

kufakaza ukugqawise naloku nezinwele noma
 ezesinkwe noma ezezinenge-lyane zigqishwe
 zinsizi zokugqawise ancinda kuzo noma
 khathene yikhona engezukungenwa iqungo
 ekhanda pausi kwesicoco usingqaza ngomdilo
 (insonta) wenkompane emuyama noma ehamu
 usephatha amawisa abazwe ngokumono noma
 emahili noma emathathu usethel' ukusengi
 laph' ezithweni Muvumela ukuya odwendweni
 ukuyobuka noma esekaya ulakile ezophaka
 inyama uyavumela.

37 Mkuvumela kwesifazane

Itshitshi ligala ligote utshode manje
 ligote amakayi kanye nobo netawla
 bese khaya umzomo noma umphuzo
 ekhanda uma selizogoma bese litfenga
 mwalukhambu (muntolake omuphu) sekethi
 odade wabo kaluyobuka ndwendwe selithengi
 indwanani eboneni inkankany labalshelanye
 sekezogonda ukuthi sekufhiwa alikuke ye
 ngaba selizogoma selide fephotla ye nompeko
 ekhanda. Uma selizogoma livumela ngama
 rwatha nonjwela sikhaka ukubhala antanjin
 okuthiwa amapasi akhukunizwayo noma
 kikhonzisa isoka lingqike kelifunde libe
 incwadi eyengela eboni, kanye kuthi
 kudal' iyaba shela 'licocha izo izinbla
 nwe sumang' kwenu" ngaba shela efake
 izinblamwe ezijintothoviyane lithi 'kubla
 izintothoviyane zona zofa zibalethene" kodwa
 noma koke izintothoviyane kuvike
 kunjchilo imala ithi uyavumela umyenge
 utothoviyane noma Lozoblandis kujimblamwe

zoulibwana lithi blisa izwe mlilwana
 kase konke sisale sobakeli; una kungezimbhlope
 unyengobisi kwesithole, una ziluhlaza unyenge
 zintaba ukwesivasa kwedoso. Una kumyama
 lithi lithubuthele imhlanga yami imyama
 unyengamahlule ezinkomo zika ngasha; una
 kumpofu nthi kumponi esikayeni akukho
 ukoino. Muake itshitsi selikhule langona
 itshatikizeni likhonziswa njoka lalo ngokusengi
 basenzingalweni nona shazizithweni hese lenza
 iminqwazo emihle yokuhlala yasekhanda
 hese yenza umutsha omenigondo imingqoloz
 emine nona esikhulu ethi una iiberimile
 ukbenjokun ubidlika ezungezi iphuphela iloku
 ide imukhukhula. Lapho isijipheleli ita
 nesidwaba ethi una iyobuka ngokwayo isibine
 kuthi shansi kwesicholo ngwazi ngeminqwazo
 emihle entanyeni iphe ukuhlala kungamagagane
 kungamacephuzwe izigqina ezungezi lapha
 yazi sheswana shona kungamacebhelwana
 abawana okuhlala uzinzizwaka zikhonziswa
 ngako zintombi nezingusha ziyakha zikhakaleni
 zezitho nezexandla ukuhlala okungawe ngokur
 qina ezintanyeni ezintathu kuya thukelozwa
 kubekane una kugqizwa kubonakale ngokho
 ukuthi lowo ngusokela; una isingumlobokazi
 ayibe isakufaka loko kuhlala okungad isase
 inqwaza ngomqwazi bummshansi kwesicholo
 yisaka ukuba kuthiwe isiqhweba madoda
 izenz' intombi. nezizhaza eyizizifaka isezintombi
 ezindabeni ziyimimuncu yayo kayisazi faki tzi
 udise sekuyimigqise ne; isezokwembatha itshali
 nona is inwatha nona itshado ibelinono loku
 thungu yalo isicholo ukuba singahlilikiseki.

316

Chude nyalo ngesi buda kungabi unyama eklonda
 sengathi ijile iphule futli kansi kwesicholo ngoba
 phela indoda isekhona ngaphandle ophwe indoda
 nesicholo futli angasitshungi kutli unakuhlathine
 kalince izingube ejinhloko zezinkabi kafahe
 izichama ejinhle ejunamagulu acwebezelayo
 iifociya esinamatkusanyana kangaze bahamba
 ngaphandle kwezindlu ba hamba ngemva kwazo
 ngoba kuthethwe amadlozi alaph' ekhaya roma
 beqede ukudla isifuba kanye bahlangane bonke
 abalokokazi kanye ngenlulu eceleni kwondlu
 yomunzane kanye kanye kanye bathi:
 "Siyabonga!"

38 UkwaThiwa komuzi way wesizulu.
 Umuzi wesintu unakhanda mabili kubakhona
 isandl' esikhulu nekhohlwa. Uma ungena
 esangweni lesiboya ubeki umuzi indlu enkulu
 ibekana nentaba yesiboya izindlu zase sandleni
 esikhulu zikuyela ngakwesokudla uma ubeki
 umuzi ngasesangweni; zonke ezasekhohlwa zibe
 ngakwe sokholo sakho. Uma inkosana igawwa
 nyise esekhona, indlu yayo iba ngasekhohlweni
 kwesandla esikhulu kangalo uma ikhohlwa
 ligawwa indlu yalo yoba ngakwesokholo izi
 iphule umuzi wayo uona iyokwakhe kolung
 inkhala ngoba phela nayo izinhloko yomuzi
 wasekhohlweni ngoba uinkosana izinhloko
 yomuzi wasekhohlweni ngoba kanye. Uma
 esefile ithatha isikhundla sakhe idle ilifa
 lonke lakhe neludlu yakwabo kodwa
 ingena kulithinta ifa ludlu yasekhohlwa
 ngaphandle kwentombazane yokugala yasekhohlwa.
 Eyisethulo kunkosana ngoba iphindinella izinkosana

u. g. majola ko
 316 *Agar Ajimpi ikutho lakhe ababephakwe phantuli ku
 Bambatha.*

Muphlangandla ziyashi' Enkandla
 Mshlangu nikeli inkobovu
 Uudleke kazizwa engan' egamagwala ziyizwa
 Iiqe elizivibe ngawoya ikuthi zivile e
 Macubeni ko Sigananda
 Kuyayekwa nyeki ngoban' munjan' usagqoka

43 Ukubhehl' ukulawu.
 Kuyekuthi uma ununtw' aliwa efuna ukuba
 isoka lithande kakhulu noma kuyinsizwa
 ifuna ukugonywa kakhulu zintombi iphehle
 ukulawu amang' amhlophe ifuna phela
 ukugqiza isishingoshe - isishweshe phela, ukw
 gwadi. Kuye kuhlalolwe imbuq' emhlophe
 imyongo nayo ikisithelwa okhambeni ngaphande
 luamngqise ngayo kuthiwe kawu kwenge
 upani ununtwana ungesilima ingan' nezilima
 ziyaganwa ukulawu okuphehlwa laph'
 okhambeni kuthelwe amang' agandayo kwa
 gotshelwa ungingci wafik' ununtakwethu
 nezaga nekutha, nokhalimela nohomagagagaga
 ithole elehle ngomnyam' entakeni (ubongabonga
 lowo) sekugaphelwa ibaxa loqhume noma ephakla
 kuzothi lapha (ebhanga) igwebu ekilamba
 pansu emhlabathini akisekaphunga usukasiweke
 umlilo edwaleni ngothi laph' eshlanga / usu
 khukhulwa umlilo abhlanga edwaleni elishi
 sayo kuthi kusaphuma emlonyeni okubhlanga
 akengake ngesandla abhlanga ngako ekusweni
 kuyachitheka laph' kushaya edwaleni
 kuyachaphazeka kusamga intuthu ishungela
 kuye ayihakule uyagcinake / usegeza ukuso

nomijuba uplakut abusalele ekhambeni. Lawo
 muntu ke usegoba mihle achache nawe up
 umbone ukuthi lomuntu uphambili ude kulawu
 sezizongom ukuthaphuthaphu nakubantu ngo
 thandeka Kupheli' isidina. Nakadousa analishe
 bayawahlanzisa nosiseng kumhlana uyahlanzela
 efuna ukusaduma. Nokuba uceku una ocebanga
 kabo sebe bona usungazi wozwa esesho kethi
 uethu uoyinolele kyo ayangama yakho.

44 Muthakathi Okhousa Namandwe
 Kuyekuthi una dumntu efuna ukuphonsa
 omunye ayondana naye athathe udlungezi
 athele muntu emanzini njenge sibanko
 nonhlangothi, nongazi, noiindlevoza nekhubalo
 elizidlayo akeke eyiko kubile. Uyancinda ude
 egogozu usisipula somkhonto uyagciba usisiciba
 ugaphandle asijeki sisale khona ekesekhulisa
 ethi "awawindle awangwe u jobanibani".
 Nembala uzoza esehlathwa awaweha
 emzimbeni uyegasohlangothini up kuyisa uyagph
 uyalala ekusuku usaphupha ungoza kuyisa
 ugula kakhulu wogoth usoyobiz'inyanga
 ifikimncindise kanyalo naye; Uyasikhiph'
 isipula edungezini isigwag' inlungi kulobhlangothi
 siye sibume kolungale ubhlangothi isihoshe isithi
 ude: obhlangothi lwendle sibobobele ngak' kwayo
 asihoshe ugaphandle esisiciba ugaphandle ethi
 uqinawavala awangwe." Nephela asiphila
 lawo manxeba ahemgulisa

45 Ukuphendulwa kwa Madlozi.
 Dumntu sijisigangi una exakene nakahlaba kwakhe
 efuna ukwona amadlozi ukuba abulale aka
 kubo umba amanz' amungama - imithi yalo

enyengo madlogana ithakwe nonswani wenkomo
yamadlozi ekesethath' imvu amnyama esethetha
amadlozi ngayo esekhipha inyengo nonswani
walemvu esekufaka emanzini amnyama ede
phekha ethetha amadlozi ahlange ngawo. Imvu
beku kasoze ayidla, omunye uyayimbela ethumeni
uyagesidumbu omunye ayiphe isihambi sokunye
uhloko. Ngoba uma idliwa swohloko lwakulso
angagula aye nokuya. Uzesode elilanga ngalamang
amnyama ukuya kuthi abakubo angadla nako
bagile kubeyabulwe izangomeni kuthiwe
amadlozi athukuthile bese bewa hlakela
bathi bangawathetha akesepa. Umuntu kabe
bayawathethe kuf' umuntu ngoba nakubesigangisi
sesawona safaka ngeombhoko. Amadlozi kasa
kabeki akalololoso asadla izintethe entabeni
athi eza kubo akeshulathile kaze bathi nako
bangakona ukuthi manzi kanti amadlozi
akithi asonwa bese bekiza inyanga izobe
nola. amanz' amhlophe kahlange ngawoke
konke kalolo hoko ukuya kuhunge kuthi
ongakho kuthathwe induku yakhe noma
~~abo~~ ibeshu lakhe ligcotshwe ngeqwehu
lalawo manz' amhlophe

46 Ukuvinjizelwa kwo Mthakathi

Kuyekuthi uma kude kufa umuzi womuntu
kungqondakali ukuthi yini noma uye kuf
iqhawe leukosi kuyekuthumyelwe kulowo
mumuzani noma inkosi elakhe asifundeni
sakhe bese kuphuma ingobhoco ayobulelwa
kubalozi - izangoma ezethwese kakhulu zenkosi
kuya amanz'isa noma akantu kalyo udawo
kaye kuzo izangoma ngoba phela kusuke kubhona

namathwasa okunjiwona epungala kugala umkhulu
 kufika nyalo kaphethe izibulo. Kufika kathi ngaphela
 zapho "Mugoma kow' idlazi" akusilwo ukuthi
 "O! Mugome! ungakhe awuze kuhula uma ukhuluka
 kangalo sesiphela sikakhombe esigcawini sokukuleta.
 Uzagothi kefika keuthi "shaya vuma, nize ngomkhulu
 sekuphel' umuzi kasho khlolokoma kethi, "yizwa
 ugoma" kuzothi uma ekhona esimukayo sinwchaye
 ngeshoka lankonkoni khon' esigcawini. Lapho usabamb
 umcedo ngesandla usebincele ubhaye usezohlasho
 athi "Hawu! Mugoma!! ngihlangelwe ngokani kukhoni
 abantu abagqisa phazu kwendle' yami. Khon' isangoma
 sizokhwele ngami, ezam' izandla zimkhophle ukuthi
 akuzange kuphathwe kwethu nobaba kazange athakathu
 these kuphikwabe ukosini ukuthi isangoma zimke uko
 bambani? Uthi inkosi "Hambani nimbulale ngingakhe
 ngizwe ukuthi wezide wawel u Thukela (ngoba phela
 angakhwele ukuyakhe usecindle usegeno esilungwini)
 Umbala kothi kumpondo zankomo kekwublangamile
 umuzi lowo kethi, "Lublangane! ukhla uyakhasa oke udaba
 ukhazama. Lapho ke kosind'ingane yentombazane yow' uyoba
 zinkomo zinkosi iyotsa sigodlo zonthakathi senkosi
 iqhutshwa ngakile langa njinkona zonthakathi esezi
 phangwe; lezi nkomo nyalo amaxena ahamb' ezihlephula
 abelana ngazo ethi ukhengewanyoko enguani. Uthakathi
 izingane zakafana zikulawa noyise zihlwa ngenxa
 entanyem noma zigunyekwe esigcatheni zothango.
 ngesingana. Uyise ngaphengwa abomylwe imikhono
 asive kwankatha, noma esixhosheni esinezimpisi.
 Uma ingomboco yezelewa enkosini zithi zingq
 umukha isangoma ikisithi inkosi "Umbambeni
 Uthakathi!! Uzagothi ke yena oomkwayo "Hawu!
 vuma kunkosi kukulawa uma ugedwa nje stani
 nosibani kasala ngani? "Hawu!! uphangiseni
 Uthakathi uhodisa usoz' aqede abantu kunkosi ebanu

316

ekamka, 'Yengamukwe Sangama' sekembambake
 uplo bemusa kwa Ukatha. Kodwa una unthakathi
 ekanyos oqatsheni eyothakatha emzini womuntu
 ekusuku uyajoywa ngawapemula omhlanga acipileyo
 aqishwe ngamra kugwale isisu swi!! Yengamukwe
 aye ayongwa indlini yakhe kofike kaathi
 Beyi, masitsani Yandhela nase inyamazane
 yakhe! "omunye kusa ehle, omunye uqale noma
 emuva kwezinsukwana. Umfazi woiithakathi kakhali
 ibonwa ngabantu ukhalel' esidindini uqoka esaba
 ukuthi ufana naye kumbale. Uma isidite indoda
 yakhe usezontwa, indojuzana wuzazane iqunwe
 ruzakwala, apasunazisukweni oThukela akazi
 shokolo sekisigakala uplo kede heganwa
 akafazi kakhathakati.

47. Iuyanga yokwelapha.

Iuyanga ifundwa kwenye Iuyanga enkulu uhodoka
 phela ika nobaka, umsebenzi walo ukuhamba
 nenyanga luthwale izikhwama nezimpondo una
 kuya kwelashwa nanxa kumbina mithi. Iuyanga
 ihamba walo uhlaka lwayo ilukhombise mithi
 ugenithi "ithi! yumba bo umbe lo! Iutobela
 nokublanganiswa kwayo nokuthi umbekwa sifo
 sini nanxa isiphakwa ithakwa imithlengise
 nesilinganiso sayo nokuphekwa nokwaphulwa kwayo
 Isigqale ithum udiki lwayo noma isigqalo ilulayele
 mithi ^{eyelwe} (~~yokwelapha~~) ukumbina una kuzothakwa
 mithi yokwelapha isifo esithile. Udiki loku walo
 luse lufundel yonke mithi, nezifo ukwelashwa
 kwazo. Iuyanga isizo loko ilithuma ukuyo hamba
 isigqali zayo igelaphi kokunye zize zisindile base ku
 selala ukuyo phothula una sezisindile. Ukuphothula
 loku ukhambela kwenyanga ukuyo quisa isigqali
 sayo una sezisindile. Ifike isigqale isinika
 ukhondo lokusisindile esibale sikhokhotha una sihamba

"Iuyanga
 isiphakwa
 dethale

Suyanga ke izo hlatselwa muna ikhishliph' imisipha
 isincindisa ngayo isiguli esiphothulwayo ukuzo
 sigime noma sikamba siphwa ukudla okubi
 sekuhlange singa ngenwa ukufa nediso. Isizazi
 thawala yonke ke muna iyojidlela ekhaya eyo.
 Inithi yokwelapha miringi ifundwa izigodi
 ngezigodi. Suyanga ikhenda kwenye, idi funda
 ngalo izigoge. Una ukhaka sekujifundile inithi
 yokwelapha izifo ngezifo sithuabantu obuke lapho
 kasinda, luya ihalukuka inyanga luzimele
 lodada lugelapheli nabo kokunye luyadlule
 inyanga elufundisileyo.

48. Inithi ngezinyanga Anakhambi okwelapha

Mukhwasangwe	uyancindisa uma amuthu enezembe ujovala
Mukhuhulu	Inkiza yokutha.
Dumangwe	Umuthi weziboko
Ingwavuma	Umuthi wesisu uma ukudigazi uyaphalaza
Mhlangothi	Kugcathwa ngayo unendwe futhi
M Gokandlovu	Umuthi wokuqela.
Isibaha	Umuthi wokukhokhela uyahlangana abenywe.
Udiyaza	Uncindisa uma kufik' isinxo
Dinembuka	Umuthi omeng' ukub' aphelile im kade efu' ukubulala
Maphipha	Intelezi uma ungenwa zinyok' ezimhlophe.
M Mundi	Isigogo, wokutha nokuphalaza ukhandis' ukudla
M Mavumbuka	Uwenil' ihlele ukud' igazi
M Makhukhumesana	Umuthi ofakwa amhuni kuthungiselwe ngayo esimini ukuba kuvum' ukudla
Muthumyelwa	Ukunywa ngomoya uphepheth' izintombi
Labatheka	Kiphoso esithumyelwa ezintombini
Inpundu }	Intelezi yokuphalazis' izintombi zihayiza.
Uzililo }	ixutshwa nozililo uhlakisa
Ushisizwe	Ikhambi lokuncindisa khayiza owebusoka
Murahoga	Inkiza igaga nesifo sakafazi izilond' emhonyeni
Mphamaphuce	Ikhambi lomqandiso kadamo, nguwe abantu

H2

- Munthi Inteleji yokugeza munthi wejikhali
- Sikombana Myaqotshwa uphuzwe ukhishi' izilo
- Muyine Sikisa selaphi' munthi wezinyoka owokublasela
- Madadula Munthi wenyango (umakhas' ajilexe)
- Carboni Mphalaz' izilalo
- Isidwa Muzidandana ye myaqotshwa kuthiwe ngawo ukhishi' isiqukebela, kubenywa impuphu yawo. uphili' ikhanda kugcatshu' insizi uma iso liphuma
- Izinyo Munthi onkhulu kwa Zulu wokumis' impi nokudla wenziv' iziqu kuchelwe ngawo
- Mudlatholana Umbiza yokugeza yokugeza nelumbo neqondo nesinye noma kukubhulungu iqolo.
- Iholo ukukhulu wehlathi' kuthiwa ngawo ingane umzimba omuki
- Iklenya ugobo Mphalaz' isifuka isiphungo futhi ugobusi
- Umanukunuka: Owombungulo munthi ekubhuluma ufakwa ezinsizini zezinyamazane awubogele.
- Mphawamaphuca' Ikhambi lekhaya nesigwebhela kumphalazwe ngawo
- Mugazi Osuyisa igazi uma selimukile uyansidwa kugcatshu ngawo.
- Izinyaniso: owelap' ukusonteka komlomo nyashiswa andindwe ngginsizi zawo.
- Izinyaniso: Isibethlelelo wutshwa nomanaye namafuthi amvu
- Izinyaniso: Kuhlaphuwa izinkhulwane zawo noma zigaywe zikhishi' ubohlozi' izilo futhi uyaphalaz' ukulawu.
- Izinyaniso: Iqotshwa kumbiza ukhulu liyamisela futhi lendlovu ukulawu.
- Izinyaniso: Iyagotshwa igaza amahawu imbiza
- Izinyaniso: Yovela nelumbo igaza sugazaliyo.
- Izinyaniso: Uyaphalaz' isifuka wenziv' isiphungo.
- Izinyaniso: Siyimbiza usiphoke usiphuze kanseni siyaludisa siyaphalaza esiphakeni siyachatha ingane ugobisi sifuctumelle siphok' ilala like unyama.
- Izinyaniso: Munthi wokubhulane, inteleji yokucel' yokuchel' impi

B

u Dutshani.

uphalazisa ingane isifuka uphekwe
ugokisi wenzwe isiphungo lugcabo
isindlumba.

uyeti (uleti)

Uthungisela amabele uchatha
isigwebedla uphalazisa isifuka.

Usumunundu

umuthi wesifuka kuphalazwa
ugawo wenzwe isiphungo.

Ukukhula kwengane.

Iugane yentombazane ikhula izigaba ngezigaba
udlelo sinomsebenzi ethile kuyabo neyomfana
inezigaba zayo ngezokuthethuka kwayo ekukhuleni
kokudala, kuma kanye ugokulandelana.

Iugane yentombazane

Iugane yomfana

Iminyaka

1	Intombazanyana	umfanyana	7 - 12
2	Ukhongwana (ukhulakanyeni)	umfana.	12 - 15
3	Iyongosi	Umpondlelana	15 - 18
4	Ithitsho.	Ibunzi.	18 - 21
5	Iqhikiza	Iubizwa	22 - 26
6	Ikeleli - esithunge zinwele	Iupholo	27 - 32
7	Iugoduso	Ukukhwenyana	27 - - - -
8	Umakoti	umyeni	27 - - 49
9	umfazi - umlokokazi	Iudoda	- - - - -
10	Izalukazi	Ukhehla Uhegi.	50 - 64
			65 - 90

Ientombazane ayambathi ikha amanzi, ishaneli iphathe
ingane iyiphikhe itholeli, ithungwe emizini eseduzi. Ukongwane
nezongosi kwamabatha isiphuku nokudle kuphothwe
izintambo zotshani. Umsebenzi walentanga ukukhama
nokusinda ukuthiza, ukuphamba, ukuphath'ingane noku
philezela umna uma eya umsebenzini eseduzi nekhasa
nengokusika utshani nokulima.

Ithitsho lembatha ibayi noma ihwatha lihamba nama
qhikiza uma kuyothizwa, kuyosikwa utshani, kuyobingwa
kuyohlakulwa liyenze umsebenzi yesifazane ekhasa.

Iqhikiza ne Ukeleli Bayigama youke umsebenzi yesi
fazane ekhasa bayalima sakakulo, kasinde, bakhe

izintambo³¹⁵ zokwakha izindlu kaluke amacansi⁴⁴
 usjtheke nani nani kabumbi izinkamba nezi
 mbiza kathize kagaye utshwala kemikondo nemisindo
 nomthakaso.

Ingoduso no Makoti nokufazi 50

kagema yonke misibenzi yokufazi nokwakha izindlu
 ukusika, ukwaluka, ukucakaya, ukulima, uku
 vuna, ukululula, ukulula amabele, ukwela
 ukungaya neminye engalo.

⁵¹ Salukazi. Sembatha isiguwaba sigcine imisebenzi
 yokufazi eseduze nekhaya silinde ikhaya uma ku
 hanjwe sisale nezingane saluke, siholele sishanelle
 silime izife siblakuli emageleni sika ngumganyana.

⁵² Kungalo nakubizana, umfaneyana nomfana ka
 kwembathi lutho kubamba beshu kwabuse ama
 ziyane ezimbuzi namankonjane, kubambe ithunga
 uma kusungwa kunikele amankonjane namathole
 kukheziswe abanewabo kwambatha ibeshu lesi
 khumba sembuzi. Ibangwana ne Bungu kwabusa
 amathole kugqibekke kwabuse izinkomo nezimbuzi
 nezimvu, basunge izinkomo bakhethe amathole nama
 ziyane ezimbuzi, kawabambele aliwa omnia, ba
 khuleke omnia hawo ezisingeni, zakube izinkomo
 nezimbuzi babambe nazo ukuyo zalusa endle.
 Lentanga iphatha izagila nehan neuduku ikambe
 intambo uma kukoshelwe izinkabi. Iusizwa ibinca
 ibeshu nomusha nomucedo yabuse uma kumakaza
 likhithika, noma lina kakhulu ikophela izinkabi
 uma kulinywa noma kutshutshwa umuzi, amatshe
 izigobo neminye, imisebenzi engalo. Isiza ekwakheni
 izibaya, izintango, izindlu, ekulimni amasime nase
 misebenzini etholisa imali esilungweni noma
 ukusebenzel' ipulazi; ikamba iye emisindweni
 iyohlasela, iyozingela izimbizwini ekandla

komunzane nasemakhosini.

53 Indoda wayo ibinca ibeshu noomsha noomcedo
izicwe yonke imisebenzi yokumisa umuzi wayo
kahlé, ukondla akapazi nezingane, ukufuna
isixiwa elifaneleyo ukuluma, ukwakha umuzi
wezikaya nezintango, nokugcina imithetho eyoye
yengokumiso we induna nenkosi yayo no Hulumeni.
Ikhehla. 54

Uma indoda isiqinile isempunga cija yutshwa
Mumunzane inkosi phela ukuba ithung' isicoco
lakoke abasayiphum' impi nokubizwa etukhosini
ukuba bazogcina imisebenzi yezinsizwa namadoda
amasha. Uweyo khula uyalo edl' ekizwa ezindabeni
ezisizwe esebenza imisebenzi elingene yena yengokudala
bakhe aze abe lizhegu. Kusukela emadodeni kuzo
kufike exheqweni abanye banga imisebenzi eyengokwe
sika amabeshu bathung' izingabo bathung' izigaketho
nezibulu nezimbenge bakazi kaciye izigqib' amathunga
imigangge izinduku kaphisele, imikibuto ocelemba
izembe, ukuba, kashibe izikhumbi, kusikwe izintabo
namafosi kwenzijwa izidwaba neziphuku kaphotho
ukusenzi. Kuba khona nezinyanga ezikhanda insinbi
nethusi nokunye okunjalo abanye babe zinyanga
ezelapha ngamakhambi namakhubalo ezivethweswa
abadala kalolohlolo olufunde imithi

55

Imidlalo Yamantombazane
ukugenda amatshé
ukwaluka ubedezane
ukugay' isamnyuzane
* Inqashi ingqathu
ukubukunda
ukubumba izithombe zakantwana
ukwakha izindlu
ukugamana nokugcagca
amalwishi umobanga
ukilikoke

Imidlalo yakafana
edlalwa yongangobwe ingqwela
Ekwaluseeni
ukunolats' inxema
ukubukunda.
ukugcweka
ukulwisa izinkomo
nezinti namatshé nokumba
ukugibek' amathole nezimbuzi
ukuntshontsh' imfe
nombila nobalala nezithelo

58¹ Qsilandelo sakaphendulanayo. K13/145

Lubona wethu! Yeho wethu! 58¹ cont 87

Ukhumaphingapho? Kwa Sanjezana!

Ufike wadlani no? Iyambazana!

K13/145

ai ngano? ngomceliketshana!

akantukho?

musa' nye Izimwenwane!

Ziyavakash' anagangeri!

Jubuzkay' ithwel' iinghete

akubekuk' kuyesabeka!

Ho mehxe! Ho mehxe!

Handwritten notes:
Ukwenza...
Ukwenza...
Ukwenza...
Ukwenza...

ngubani lo? Undendesem! 58³ cont

Uza kuba? Uza ku ndende

ndendeni? ndende khweya.

khwezani? khweya phendula.

Phendulani? Phendula goti.

gotini? goti mkhupha.

Mkhuphani? Mkhuph' unenongwe.

nongweni? nongwe gele.

Eseleni? Esela ukukhul.

Ukukhumi? Ukukhul' inqanda

Qandani? qanda ndozi

udozi ni? ndozi muntu

muntu ni? Muntumagumbeteqel'

Qiphanga sengez' anaband' ishumi

Iph' ingeqo siyokheqqa.

Ungamvolozel' uzozal' akantwana.

uzo philikisi uzophalaka

hangw' ejingila!!!

57

58 cont

316 ~~We non...~~ ^{duwe} hamba ziyothuya K13/145 HB

Emazibukweni, unso' angiy' ukuya
ugagxetshwa izife, kwa phuma ujingila - yangangunganguya!!
ya ugang' o'annu! Xannu lahoshoya
Izizika zonke zigwel' ukulembu.
nonyonyo unka ngiunke nyani?
ngibulewe nye, ugakafana nye.
Ukukwa Thabede Thabede nuphi?
Yena lo sebhla oshay' inkabi
Idundukale ngokhale
kwezika ukweshe ukweshe abhini?
A ugakushayi ugenduku yakhe
Emabodlodo ulibodlakale
ngiushaye bodlo!! bodlo!! bodlo!!!

58⁵ ^{cont} Ukholo ka ukoviyo - luhlotshelo we Thefuya.

Heshe! kholo!! Heshe kholo ka ukoviyo kholo!!!
Uphetheni ngomyomo uphethi' amasomutwana
Uwasa ugapi? uwasa kugancenge acinge ka ucinyane.
athi gqi! gqi!! gqi!!! ame ngeguma lakwa mnewako.
ath' mnewako ugena yaph' endlini.
waku yangene kwa ucy' zizeje ngezama phuya.
ngezabayeni kofike nini kofik' izoyo
Wa kahlabisani? ugakahlabis' uciyo
uciy' kaya waya katham' imvubu
yona uyamankulu kadle kaphenyeye
ntembuzane, ntembuzane koshu! ntembuzane koshu!!
ntembuzane koshu!!!
ngimuke unia ngize ku kaka
Engumdlouu angiph' ukhezo.
ngi gqobeye khona kuphumi' iziizwane
zakwa magaguya
magaguya ngendukwana
Vosho! vosho!! vosho!!! vosho!!!!

58 end

59 Ukugonyiswa kwentombi

Intombi iqala ukugonyiswa ilitshitshi igonyiswa insizwa endle njengasemasimini uma iyolima noma iyothenza noma iyokhamanzi igonyiswa njalo kokunye ihamba nodadewabo. Insizwa isizoyi-xibulake (ukuyibona okokugala uqaise ukuyiqomisa) "Ungibona ngifika lapha nje mntanethu ngizozibika ukuba ninga sekukade ngakuthanda angazi ukuba wena uthini ngami, mina ngifuna use ngowami ngempela khona namhlanje." Intombi iyathula ingaphenduli, insizwa isizoyibamb' intombi eqakaleni qede ihlale phansi isizodluthuza intombi elinge ukuphunyula ithi ngiyeke mfokazi-~~bo~~, angifuni so, mhlaambe ize iphunyule intombi ibaleke. Insizwa lapho isizoyilandelisele ngamazwi anjengelokuthi "Wo ntombi ungabowakhohlwa amazwi ami lawo." Isizogoduka njalo ize ibuye ngelinge ilanga sekothi mhla insizwa isiza okwesibili ibisifuna amathuba okusibona isesheli sogo sisodwa; izozama ukuba semivonisweni eduze nasekhaya ijilindele izikhathi ezithathu, ekuseni lapho ithamba ukuyibona uma iphuma ukuya ngaphandle iyobe isishesha ngamandla ukuba iqala iyafika, isiseduze insizwa isicashile; yale ukuba ihlale nje ibisivukile insizwa yenzela ukuba ibenesithunzi entombini ihlale iyisaba. Nasemini insizwa ihlala

embonisweni, iyiqaphela lapho iphumakho
 uya emasimini noma iyokha amanzi noma
 iyothiza ibisigijima iyoyificezela endaweni
 esithleko nasekhaya esizoyvimbela ngapha-
 mbili ide iyinganda ngapha nangalapha
 ikhuluma nayo iyibusa imibuzo ngengokuthi
 "mntanethu kanti uthini ngami na? ngaze
 ngabulala zonke izinyoka zakini na? ngaze
 ngapnucuk izinyabo na?" Ibisithike intombi
 mina ngiseyengane angikukwazi ukukhuluma
 nomuntu nensizwa isiphendula ngalo lelo
 lokuthi Ingani nami ngiseyengane na? Uma
 ubungengane ungabe uyengigoma na? Intombi
 isizothi "ngoba konge bengike ngathi ngigo-
 kuoma na?" ngisho kulawo akho phela mntanethu
 okuthi useyengane, "ngoba kodwa wena unqaboni
 yini ukuthi ngiyengane na?" Iuhle usase uba
 yengane yami mntanethu, nami ngiyakwazi
 ukuzondlela we! ge! ge! ge!!! ugamb' ushio ngike
 ngisenje ubaba somame mina ngiseyengane.
 Insizwa isizozwa isimpendulo zientombi ukuthi
 zithambile ukusenzuka zatswala imfome,
 isizidedela isinethemba sebahlukenaki.

Nantambama kuba yikho ikho iyilandele
 nalapho iyothiza isizoyifisa ehlathini isisho
 wona lawo mazwi okuzomisa ithi "angisalali
 angisadi' ngifuna okwami unginike khona
 manje" Isizophendula ngelokuthi intombi "hai,
 ngiyike mina namba uyokhuluma ngqikiza
 angikwazi ukukhuluma nawe mina (isho njalo
 ngoba isimthanda) esizobongake insizwa
 isisonga emagqikizeni isifika ithi "intombi
 yakini ithi nginikeni imphala yami" amagqikiza

asezothi ensizweni "Hulungileke hamba
wobuya ngolunye usuku sisayonesizwe
nganeni." isihamba ke insizwa isiyozizi
kuyi mhla isizobizwa ngamaqhikiza
ukuba iande impahla yayo, ucu ukuzoma.
What's this more
detail

60. Intombi ecijela insizwa

Hokunye intombi ethi iqonyiswa
yinsizwa nje kanti ibisivele iyicijele,
ukucijela phela ukuba intombi imthande
umuntu engakayiqomisi ifihlisela
ukuba ingabonwa muntu lentombi iba
nezindlela ezithule ephuba ngazo uma ibona
leso sesheli, noma ihlangana nabakubo
kwaleso sesheli izothi uma ibonana nabakubo
kasesheli ichobozele ibakhalumise kahle
yenze umusa omuningi, nabo baze babone
ukuthi iyabathanda lentombi. Nephakothi
mhlazana ethi uyayikhulumisa lo oyisesheli
sayo ilwe naye iwe imbabazane, imethuke
imphoxe sise sithakuthele isesheli sifune
nokuyiqasa ngenduku, sise sihambe sesi-
dikibele, siyafika ezinsizweni zakubo
siyazixoxela esikwenziwe yintombi
zuyikhuthaze ngelokuthi "Iyona engeyakho
uqoboke leyo elwa nawe" Uma lensizwa
ixoxela odadewabo ngekwenziwe yintombi
nabo bazoyimisa isibindi ngokuthi Dinisa
ngoba thina isenzela omkhulu umusa isiphe
nezifo ezikhombisa ukuthi iyasithanda
nempelake naye usezoyiqomisa ngokukhuthazela
izigame ize imgame.

Enye intombi kayibonakalisi lulaka.

uma icijela insizwa, kuye kuthi uma intombi
 icijele insizwa ethize kepha leyo nsizwa
 ingakayikhulumisi ibisidithanda ukuyodlula
 ngakubo kansizwa ije ibonwe ulensizwa
 eyicijele kokunye izokhulumisa idlalise nezingane
 zangakhona isizwe iphume insizwa nasendleni
 iyibingelele iyizonise indaba itekula ngama-
 zwi okuyiqomisa bes kuthi cosololo enhliziyweni
 yentombi seku ukuyisuka kwakhe njalo, usezode
 ethi uma eyiqomisa imphendule, kanye aze
 athembe ukuthi au, kusasa iyomqoma, kanti
 isamelulela isikhathi ngabomu, ngoba phela
 kumnandi nokuba ibonwe ngabantu ukuthi
 ukubani ukusuka uthuli eyasekuthini, namazwi
 ode uyikhopha ngawo usomisa ayayikitaza
 iale ithokozile izibone nayo ukuthi
 ingumuntu, ezode iqhuba kunjalo kokunye
 kuphele izinyanga eziningi mhlambé
 unyaka kodwa manje zingabambili
 noma ntathu izinyanga uyake uyeshela
 impela isizomqomake inikezwe imphahla
 yowo amaqhikiza

61 Ukukleza - ukugala ukubuthwa

Ukugala kwakubuthanwa kuziwe enkosini
kuzovivwa amaviyo, besekuthi laba
asebethwele sebethola ukukleza. Ukubuthwa
loku bokuba ngelikhulu igugu ngoba uzofika
abuthwe omunye uyafika kontanga yabo
usebatshela elase nkosini ijuma abuthwe
ngalo, kuzothi noma sebebuthene ababuthiwe
babuzane ematshwaleni ngasemakhaya
uma sekuphikwa izintkani, omunye ethi
ngiyibutho elithile, usezobuzake omunye ethi
~~ngiyibutho~~ ^{uthi} ngiyibutho elithile, usazonje wabuthwaphi?
wabasa kuliphi iziko? Endaweni ethize
kuabulawa zangaki? Okuthe kwathi kwenziwa
ngubani? Kwehlakalini okhalweni oluthize?

Bekuthi uma sekubonakala ukuthi
amaviyo asema khulu beseliquntshulwa
sekuganjwa elinye, sekothi nabayintanga
yebutho elingunziweyo abangabuthwanga
besasele emakhaya bengayanga ukuyokieza
bese bengeniswa kweliza ^{ngase} muva ukuba
basibuse ibutho elisha. Nansi imisebenzi
elisetshenzwa ngama-butho uma kuzovivwa
amaviyo noma kuzokleza

Ukugawulala umuzi wenkosi, nokutheza
nokuhlakula ngoba awenkosi kahlakulwa
sefazane ahlakulwa libutho, bavune,
bathwale emakhanda, notshwala imbala
buthwalwa ibutho lenkosi, uma busuka
komunye umuzi wenkosi buya komunye
nyingase abuthu buya kwa Stamahlaha.
Izintombi zingaze zibe khona uma kwenziwe
nimo zibizwe-ke nazo zizohlakula. Amabutho

b1 cond. lana abekabulalane odwa kugara ngokudelelana
 nye. Luthi elinye kweinye ngeke silwe thina
 nalokum ngabafana lokhu, noma benzi isenzo
 esithuze nje isigonde ukubeyisa abelinye isutho
 isisiyasuka njalo impi, muvanyi nokho beku-
 ngasenzuwa lokho. Kuyikuthi iapha isutho
 selibuya ekugawuleni beselija enkosini
 selikhuleka inkosini ngoba inkosi
 iyaphuma uma sekuzo amabutho ukuzobuka
 asesefika ibeka izigobo ndawonye onke
 kuzi kube ngemvula inswaba kanti njalo
 yilowo uphathel'inye isigobo noma ihlahla.
 Bathi ukuba kazele ukuzibeka nalowo
 usengena ebuthweni lakhe bemi ezigaba
 ngezigaba, sebezokuya phambi kwenkosi
 bekhuleka ndabizitha!!! Ithule nje inkosi
 ibuke, sebezosuka manje ngamazubane
 beqizima phambi kwayo belandelana
 benzela ukuba kube khona isikhala isikhulu
 phambi kwayo, sebezanga umkhumbi ke manje
 befugana bequdlana befuna ukuma kahle
 angabikho omi phambi komunye kube
 budunsudunsuke lapho nongenamandla
 ubonakala lapho, bamdudule omunye baze
 bamkhiphele ngaphambili komkhumbi ekhuleka
 ukuthola isikhundla sokuma. Induna
 isimshaya isimbuyisela ngemuva ezinkheleni
 ezingemuva esengena emkhumbeni
 wezikhwehlela ngoba nokhwehlelayo angekhwehle-
 lele inkosi ngaphambili. Inkosi isizowabiza
 amagxhawe ayo ngezibongo zawo, ithi diaia ban
 kasobanibani othewathi agiye athi angaqede
 ebisibiza omunye njalo izigcine, emva

61 cont. kwaloko sekuzoba uthelawayeka, oshisakayo
 uyaphuma agiye bamusho ngezakhe, njalo
 kuphume omunye ngokulandilana. Nephha
 uma ubizwa inkosi noma usemkhumbeni
 wezikhwehlela uphuma khona kuwo umkhumbeni
 uyo dialela inkosi selizoze lichitheke lihamba
 lihamba lezi legonde ngase ~~nadban~~ zigabeni
 selizi lichitheke liye emadlangaleni.
 ngokwehlukana kwawo amabutho ngamabutho
 nalalo lingenise kwelalo idlangala
 Zanka Izimpi ^{eziningi} zisukela ekugigeni; bekuye-
 kuthi uma emncane ezokhoba elele
 kwabakubo wangena phakathi kwabo, lapho
 sebegiya uma naye ethuze esengena egiya
 baze bambonga asalelo butho labanewabo,
 akasayi kuya kontangayabo, sekungase
 kuchitheke igazi sebembona engena kwelinge
 ibutho kade egiya kwelabo baze bambonga,
 amabutho asengahle alwe ebanga yena lomfo.
 noma sekugonyiswa noma emncane njalo
 naye usengase agonywe ibutho lezintombi
 ezigome abanewabo ngoba naye esizwa
 ngalelo butho; phela kwakuligugu nasezintombini
 zebutho elithuze ukugoma buthweni lenye.

64 Inkhlonipho yasendlunkulu

56

Umuzi wenkosi wakhuwa isidingilizi
 Isigodlo singenhla, ngezansi - kusesicamelweni
 ezansana - kusohlangothini - wasokhohlo,
 ngakwesokudla - kusesibayeni esikhulu,
 ngaphansi kwesigodlo kubusela isicamelo; umuzi
 wonke ubiyelwe ngothango logagane, kukhona
 izintuba ezivalwa ngamahlaha anameva
 omgwagwane othiza nempisi; lezintuba
 ngeziphuma abayochitha izibi, nabayogcabaza
 nabayindle ngalo abagondene nalelo lichi,
 ezansike isikhelakethe sesango elingavalwa
 ngoba yloku bengena bephuma. Kuzothi
 isihambi esibabele izindaba zakomkhulu
 silalele eduze kuthi ekuseni, liphuma sesizoya
 emgangeni; esangweni sifika kukhona induna
 ehala esangweni, E! nina bakwa zulu! nina
 basohlangeni!!! Ngingumuntu ka Sobanibani
 (umuntu omkhulu) ngithunywe izindaba ngicela
 ningigageli ngaphezulu ku ndunankulu ukati
 kanga umuntu ka Sobanibani o isizothi induna
 yesango hlala lapho, isizothuma inceku
 ukuba iyomncama kundunankulu ukuthi
 ngangu umuntu ka Sobanibani othi ka-
 khulekelwe kasazike akumumethayo isizo-
 phindela emvake inceku othi kuthiwa
 hlala khona lapho zisadla izinduna; ukuba
 zigedeke sezizothuma owazo umfana
 ukuthi katshela lowo muntu, isithunywa
 sika Sobanibani ukuba eze ebusweni
 bazo azolanda akumumethayo, afikeke,
 kufuneka umuntu ozokhuluma aphakamise
 izwi angakhulumi amfimbize nje,

uselandake "E, zinduna zenkosi ngithunywa
 u lobanibani uthi angizoncoma izinkomo
 zenkosi zidliwe yingonyama, ithambo lazo
 lisabonakala ngoba uma lingaze licashe
 nami sengingabuba kube sengathi ngizigowelezile
 izinkomo zenkosi. Sekuzathiwake weu! imbobo
 ayikabikho inkosi isalele hamba ucinge umuzi
 ulale, kanti benzela ukufuna isu lokungenisa
 loludaba enkosini, kokunye kuphele nezinsuku
 noma zimbili noma ngaphezu kwalezo, ngoba
 kokunye sekuvimbe izindaba zinkulu esezinge-
 ne phambili nezivela kuabapagama noma
 kubantwana. Sekothi zingathola ithuba sezizombika
 engezanga yena, sezibika ngokuthi "yebo wena
 wohlanga, wena ka magoba, ndasezitha!! nangu
 umfana osuka kosobani uthi, uthi, uthi, wena
 wohlanga, naye uthi akumumethi makwaziwe
 Ingonyama kungaze kumuse emakhazeni,
 kwaqoganyawo. Ngasitha!!! Uma inkosi yeneme
 izindaba zilula isizobuza ezinduneni ithi
 "Ekabani yena lomfana?" Sezimushe isithi
 "mbizeni" ukuba ayingelele usekhuleka
 kahle ngaphimbo elihle "Bayede ngonyama
 yakomkhulu, nkosi yaphakathi" ngithunywa
 ngusobanibani ngokwehlileyo endaweni yenkosi
 ngoba uma ekuthula uyabona ukuthi kunga-
 musa emakhazeni uma engakubikile, Luhanga
 lwezwe!!! isiphendula inkosi "yebo bani, angidi
 latho, kodwa ake nimbeke laphaya" Isibiza
 inceku "hambani nincingele lapho ezimbizeni
 isizomkhiphela impihlompihli yamanoni nesichamu
 esikhulu sotshwala, lokhoke okwakho wedwa
 ngisho nohamba naye ungembize, lapho usudie

wanela sokukwahlule usuzohanganisa
 izandla ususho ngephimbo elizwakalayo.
 lokuhlomphe uti "agasitha, okwezulu
 eliphuzulu akugadwa!!!" Isizothi inkosi
 akukho makhonzana ohamba nawo na,
 uzawuthike yona ngongama ka lenzangakhona
 akhona mabili ayindlebe yakhe ndabezitha.
 isizothi inkosi encekwini, "sobani, thatha nakhu
 ukudla nimise kwa sibanihani nithi kangemse
 nampa abantu bami." yikhona sebofika
 bathole okokwesula umlomo.

65 Uhungwanjiswa kwenkosi

Bekuyekuthi uma inkosi izoshaya uswela
 noma izongwamba iphuma endleni, kuthungwe
 izinyanga ngaselwandle ziyothatha uswela,
 kukhona izinhlobo zemithi ezizohlenganisava
 nemilibo, sekuphekwa zinyanga, ama-bece
 amathanga, imfe nokunye okunjalo. Akusozwe kwadliwa
 muntu inkosi ingakashayi uswela. Kuyekuthi
 kungafika amanxusa abelani uswela bese
 kuthungwa izinceku zize kuNdunampulu ukuthi
 ibutho elithize aliphume liyobamba inkunzi
 elandwa ehlanga njalo emhlambini wenyoni-kayi-
 phumuli kwezinkosi, okunye sekwabola kunona
 sekushaywa ngekhasi, igqutshwa igale ije nedlenzi
 lezinkomo izothi ifika eduze komuzimkhulu
 kube ilapho isikhethwaki, sezizishoshelela
 izinsizwa isibanjwa ngeshoba, nobamba emlenzeni
 uyobe uthole sekuyiqagela bonke izi uwe beyi
 dumele ngezindlebe, nekhalane nezimpondo, sebezoyi-
 kipilita umkhono izwa, uyihlinziwe njalo
 umkhono ukipilitwe nesikhumba, usuzokwenyu-
 swa umkhono lo uye ezinyangeni zifike
 ziwucuye amagashana ziwufake odengelweni
 ususha uze ube ngamalalele usugotshwa usutshwe
 namanye amakhubalo ashisiweyo. Okuzobizwa
 inkosi ngawo. Inyama yenkunzi lena ihlahlwa
 nesikhumba ingahlinziwe sekwa inqwaba
 namafutsha ~~ng~~ ndawonye sekuzokokhelwa umlilo
 yozive kuthunge enkulu intuthu; kuthathwe itshe
 elikhulu lokugaya yonke inhlanganisela zemithi
 emibalabala, nezinhlobonhlobo emikhulu nenzima
 ephathwa zinyanga ~~zinkosi~~ ^{ezinkhulu} oManembe no Khondlo

lapho isithakwe yaphelela sekuzolindelwa ukuphuma
 kwenkosi esibayeni esincane esibizwa ngokuthi
 "Ingudumana" lapho igcobcia khona igazi lenkunzi
 umjile lapho ke ithi ngaphuma amabutho athathe
 igatha lalenkunzi lizutshwe nemithi eshwame.

Kuthi lapha izinyanga sezidetha kile uselwa
 ngamakhubalo nangomkhono wenkunzi, bese kuyo
 ibikwa inkosini, sekuzothathwa umfana ongakathombi
 ayisebenze inkosi, lenkhanganisela yemithi
 izakucomba inkosi ebusweni ngingoba inkosi
 uletshwayo waye conywa ngu butshutshu ngcobo
 ka Mbande i Ngobamakhosi osekhona namanje (1937)
 eduze kwe ngwazi, umfana uzoyicomba ebusweni
 inkosi imidwa emblophe nefuhlaza nebonvu
 eyenziwa ngeminu, ithule nje inkosi sengathi
 ilele ayicombe umfana esesaba ibisithi Ha!!!
 bese bethuka bonke bebaleka bethi Toyede! ngasitha!
 ngumfana wakho ngasitha! ngumfana ka Mbanda!
 Ibisiphinda ithula sengathi ipilele futhi, ayiphinde
 ayicombe kubuye kuphinde khona lokho ezi ipilele.
 Ekhanda ifakwe isiphuku sentsho ezihlatheni
 amabegeza ensimango aze afika emahlombe
 nasezindlebeni, usaba lendwe phezu komghele
 wentu ifake iminyakanya, amashoba ezinga-
 dweni, okhalweni nasemzimbeni imizi emblophe
 isiphatha iphanda lemikhonto. Kunjalonje
 nokwadiunkulu usuvunule kuyesabeka, amakhon-
 kazi namantombazana sebecombele sebedalilela.
 sekuzobizwa uzulu wonke kuphelile nezikhulu
 ngoba phela noqulayo ubikwa kugala lungaka-
 fini usuka lwenyathelo. Sezizongena izinyanga
 esigodlweni. Inkosi isiphumela ngaphandle
 kwesigodlo emagumeni, izinyanga sezizoyishukaga

Umzimba wonke ngemithu ziyiphaqula, ngemithu
 ebisiweyo yahlanganiswa nensizi ziyibixwe,
 sekuzogotshwa eminye eluhlaza ezokwenziwa
 igwebu okuthiwa isihlazi senkosi,
 sebezoyimonya umzimba wonkeke manje
 sekusuka izinsizi ebibixwe ngazo.
 U Zulu lapho useviyo lenye, sekuzingilingili
 izingumbi nje zika Zulu, kuzothike lapho inkosi
 isiphuma kuzoghamuka Umdlunkulu uhamba
 ucekeza ngamahawana amahle, nezimbongi
 sezigedeza zimhamba owenkosi sekuzoghamuka
 ondunankulu, lapho ke senazi ukuthi kukhulu
 osekuzawuvela, sekuzoghamuka abantwana
 beza nengonyama, emva kwabakayiseke, sekuzo-
 ghamuka yona inkosi isihlobe iphelele yembethe
 ezenqwe, ihlobe nangemiqubuka, iphethe inhlendla,
 Undunankulu usekuya ngecele lapho ke
 sekungu Namu kwabakayise Umpande osezaku-
 yilawula ulawule sonke isikhumba sika Zulu.
 Usezothi nansoke Inkosi khulekani, ezwakale
 u Zulu — Bayede, Bayede, Bayede, Bayede!!!!
 sebezoshaya ingomane ngezihlangu, nggu, nggu,
 nggu, nggu!!!!. Sebezothatha ihubo elikhulu lakwa
 Zulu lamakhosi osenzangakhona no Ishaka; inkosi
 isihlezi esihlalweni sobukhosi, bonke abakayise
 sebhlezi bethethekece bethambise amathanga
 bangayigoshamele inkosi, ukuba bayifonele,
 neza khulu ezingamaphetho abantwana seziphansi
 kwaso; Uma sekuzogutshulwa kukhethelwa inkosi
 sebezofika beme uhla lwabo abantwana —
 uThulasizwe lonake uStamu uyena osezoba-
 thathisa unyawo ukuze kuthungeke unyawo
 lubelunye, nehawu liphume ngamkhono munye

nenduka iphume ikhombi njengokufundiswa
kwabo, owonayo lapho impiselo ekhanda.

66. Ingoma yo selwa - Ishidi shi.

Bageza bonke ekuseni ndawonye isilisa
nesifazane bengahloniphani bageza ngendlemu
sebezoguba umkhosi, ngalelo langa umfana
ophatha inkosi kakudli ukudla. nansike:-

Mam' abantu mam' abantu mam' abantu

Bayakuzonda bayakuzonda bayakuzonda

ngashishi ngashishi ngashishi

Omsiwesive OJaku bona Omswazi

Inkosi isiphethe uselwa izinyanga sezithayiza
ccieni kwago seyibiza ama'outho isa phansa
ngoselwa lushaya phansi bathi washaya
phansi mka nyoko.

incomplete?

End. S. 316